Ці нотатки були знайдені у запечатаному конверті на письмовому столі барона Фрідріха Міхаеля фон Р. після того, як він загинув восени 1914 року в чині резервного обер-лейтенанта одного з драгунських полків у бою під Рава-Руською. Родина, лише кинувши оком на назву і початок манускрипту, вирішила, що це літературний твір загиблого, і передала нотатки мені, щоб я переглянув їх і визначив, чи придатні вони для публікації. Але мені записи зовсім не видалися вигаданими, навпаки, я переконаний, що автор пережив усе описане аж до найменших дрібниць, тому я публікую цю сповідь, не називаючи його імені, але без жодної зміни у манускрипті.

Сьогодні вранці мені раптом спало на думку, що варто було б записати пережите тієї дивної ночі, відтворити хоча б для себе у тому ж порядку, в якому воно відбувалося у дійсності, щоб нарешті в усьому розібратися. Ця думка не полишала мене, і я таки був змушений описати цю пригоду, хоча і сумніваюся, що мені вдалося хоча б приблизно передати незвичайність цих подій. Я не маю таланту митця, як і жодного досвіду літературної праці, і якщо не рахувати кількох жартівливих шкільних опусів, то ніколи навіть не пробував себе у ролі письменника. Наприклад, я не знаю, чи існує якийсь метод, за допомогою якого можна навчитися послідовно описувати події, що відбуваються в зовнішньому світі, і одночасно відображати те, які думки і почуття викликають ці події в душі. Я навіть не знаю, чи зможу наділити слово відповідним змістом, а зміст – потрібним словом, щоб знайти у цьому певну рівновагу, яку я завжди несвідомо відчував, читаючи твори справжніх письменників. Але все це я пишу тільки для себе і не збираюся пояснювати іншим те, що сам не дуже розумію. Це просто спроба розібратися в тому, про що я весь час думаю і що тримає мене у безперервній болючій напрузі, спроба врешті покласти цьому край, впорядкувати, викласти на папері і подивитися на це з усіх можливих точок зору.

Я не розповідав про цей випадок нікому зі своїх друзів саме через побоювання, що не зможу пояснити їм найважливішого, а також від

сорому, що мене настільки збентежила і вивела з рівноваги випадкова пригода. Бо все це справді було лише дрібною пригодою. Але вже у момент, коли я пишу це слово, то усвідомлюю, як важко буде мені з моєю невправністю під час писання добирати слова відповідної ваги й уникати всіх непорозумінь та багатозначностей, які містить у собі кожне найпростіше слово. Бо я називаю те, що трапилося, "дрібницею", ясна річ, лише у переносному значенні, у порівнянні з важливими історичними подіями, від яких залежить доля цілих народів. Окрім того, все, що зі мною трапилося, тривало досить недовго – протягом якихось шести годин. Але для мене особисто ця відносно дріб'язкова подія важить так багато, що я і сьогодні, через чотири місяці після тієї фантастичної ночі, все ще не можу отямитися і мушу напружувати всі свої душевні сили, щоб нікому нічого не розповісти. Щодня і щогодини я подумки відтворюю усі деталі тодішніх подій, бо вони надзвичайно сильно вплинули на моє життя, на все, що я роблю і говорю, а мої думки відтоді зайняті лише тим, щоб знову і знову викликати в пам'яті спогади про ту ніч, аби цим повторенням переконати себе, що все діялося насправді. І тепер я вже знаю те, чого ще не усвідомлював десять хвилин тому, коли тільки взявся за перо. Знаю, що я тільки для того вирішив записати все це, аби мати певність і речовий доказ того, що все це таки відбулося, а одночасно щоб ще раз насолодитися перебиранням у пам'яті всіх деталей. І якщо перед тим я стверджував, ніби хочу покласти край роздумам про цю подію, описавши її, то тепер розумію, що це неправда. Навпаки, я хотів би оживити у своїй пам'яті те, що проминуло надто швидко, хотів би завжди мати перед собою цей живий і теплий спогад, повертатися до нього знову і знову. Ні, я не боюся, що колись зможу забути хоча б одну секунду того задушливого вечора, тієї фантастичної ночі, мені не потрібні пам'ятки чи зарубки, щоби мої спогади могли щоразу крок за кроком повертатися в ту мить. Ніби сновида, я тепер зможу в будь-який момент знайти шлях туди, бачу перед собою кожну дрібницю так чітко, як це можливо тільки серцем, а не розумом. Я міг би ще й сьогодні, коли надворі вже осінь, із надзвичайною точністю намалювати на папері контури кожного листочка тодішнього по-весняному розквітлого пейзажу, ще й досі відчуваю у ніздрях м'який ароматний пилок каштанового цвіту. І тепер я

ще раз описую ці години не від страху втратити їх, а від радості знову їх відчути. А коли намагаюся відтворити чітку послідовність подій тієї ночі, то мушу постійно стримувати себе, бо щойно починаю пригадувати подробиці, як мене відразу охоплює екстаз, я захлинаюся від напливу емоцій, і мені ледве вдається хоч якось упорядковувати картини у власній пам'яті, щоб вони не напливали одна на одну, мов у тумані сп'яніння. Я все ще не можу спокійно згадувати той день, 7 червня 1913-го, коли обідньої пори я сів до фіакра…

Але я знову мушу зупинитися, бо вкотре лякаюся численних неточностей і двозначностей, які ховаються в кожному слові. Я вперше у своєму житті намагаюся розповісти щось по порядку і весь час зауважую, як важко втримати у межах чітко окресленої форми те, що рухається і вислизає, як живе. Ось, наприклад, щойно я написав, що 7 червня 1913 року в обід я сів до фіакра. Але слово "я" вже ховає у собі певну неточність, бо той, ким я був тоді, 7 червня 1913 року, це зовсім не та людина, яка пише ці рядки, хоча відтоді минуло лише чотири місяці і я досі живу в тому ж помешканні, сиджу за тим же письмовим столом і пишу тим же пером, що й чоловік, про якого йдеться у моїй оповіді. Із тим чоловіком, якраз внаслідок описуваних подій, я тепер не маю нічого спільного і дивлюся на нього збоку, ніби чужий та сторонній, можу описувати його як колегу за гральним столом, товариша, друга, про якого знаю все найважливіше, але я і він – це різні люди. Я міг би говорити про нього, схвалювати чи засуджувати його вчинки, але не мати при цьому відчуття, що він колись був частиною мене.

Людина, якою я був тоді, зовні і внутрішньо не надто відрізнялася від більшості знайомих мого кола, яке у нас, у Відні, любить називати себе "порядним товариством", і навіть не вкладає у це якогось особливого сенсу, а вживає таке означення як само собою зрозуміле. Мені незабаром мало виповнитися тридцять шість. Мої батьки рано померли, і незадовго до повноліття я отримав спадок, який виявився достатнім, аби позбавити мене необхідності отримувати професію і робити кар'єру. Таким чином зникла потреба приймати рішення, яке тоді сильно непокоїло мене. Я саме завершив навчання в університеті і стояв

перед вибором майбутньої професії. Найбільш прийнятним було б для мене спокійне, забезпечене і споглядальне існування державного службовця, таку можливість давали родинні зв'язки, і до цього була схильна моя натура. Але я виявився єдиним спадкоємцем батьківського маєтку і став матеріально незалежним настільки, що міг дозволити собі не заробляти на життя. Більше того, я міг провадити цілком забезпечене і навіть заможне існування. Особливих амбіцій у мене ніколи не було, тож я вирішив спершу кілька років спокійно спостерігати за життям і чекати, поки мені захочеться придумати собі якесь заняття. Але на цьому спостеріганні та вичікуванні я й зупинився, а потім взагалі забув про плани знайти собі якесь заняття. Особливих захоплень я не мав, а що приємне і сповнене численних розваг місто Відень, як мало яке інше, сприяє перетворенню прогулянок та ледачого спостерігання на сенс життя, то мене цілком влаштовувало проводити цілі дні, вдовольняючи свої нечисленні забаганки, і доводити свій елегантний зовнішній вигляд до стану художньої довершеності. Мені були доступні усі радощі елегантного, вродливого, заможного, а до всього ще й неамбітного аристократа, позбавлені справжніх небезпек приємності гри в карти, полювання, регулярних подорожей і прогулянок. Тож незабаром я почав обдумано і старанно прикрашати своє безтурботне існування. Я почав колекціонувати рідкісне скло, не стільки з внутрішньої потреби, як для задоволення, тим більше, що отримати певні знання і досвід у цій чітко обмеженій галузі можна було без особливих зусиль. Я порозвішував на стінах свого помешкання гравюри доби італійського бароко, а також пейзажі у стилі Каналетто,[35] які розшукував по антикварних крамницях і купував на аукціонах. Це заняття було позбавлене небезпечного азарту і трохи схоже на полювання. Я робив багато чого. Без особливого захоплення, зате завжди зі смаком. Відвідував усі концерти хорошої музики і був частим гостем у майстернях найкращих художників. Успіху в жінок мені також не бракувало, тож я і тут виявив потаємні схильності колекціонера, які, мабуть, свідчать про внутрішню незайнятість, і назбирав чимало годин приємності, вартих того, щоб іще довго перебирати їх у пам'яті. Поволі зі звичайного гурмана я і в цьому перетворився на знавця. Загалом, я чимало пережив, мій день був заповнений приємними подіями, а я сам

вважав своє існування насиченим і багатогранним, усе більше любив атмосферу своєї жвавої і нічим не стурбованої юності, у якій майже не було нових бажань, а найменші забаганки моментально здійснювалися і давали мені неабияку радість. Удало дібрана краватка здатна була підняти мій настрій, так само як і читання доброї книги чи приємна автомобільна поїздка за місто, а година, проведена в товаристві жінки, робила мене справді щасливим. Та найбільше у моєму існуванні мені подобалося те, що воно нікому не кидалося в очі – ніби бездоганний англійський костюм. Думаю, більшість знайомих раділи моєму товариству і вважали мене достатньо приємною та щасливою людиною.

Тепер я вже не знаю, чи той чоловік, думки якого я намагаюся відтворити, сам вважав себе щасливим, бо зараз, коли я від кожного почуття вимагаю значно більшого змісту й наповненості, мені складно оцінювати свої тодішні емоції. Але я можу з певністю стверджувати, що точно не відчував себе нещасним, адже майже всі мої бажання виконувалися, а всі вимоги до життя задовольнялися. Але те, що я звик діставати від долі все, чого хотів, і не хотіти більше, ніж можу отримати, і спричинялося до відсутності напруги, моє існування здавалося позбавленим життєвої сили. Часом напівсвідомо у мені прокидалося досить дивне бажання – точніше, навіть не саме бажання, а прагнення хотіти більшого, потребувати чогось сильніше, нестриманіше, палкіше, інтенсивніше відчувати життя і, можливо, страждання. Я замешкав у занадто ідеальному світі, за допомогою досконалої техніки виключив із нього будь-який опір, і ця відсутність перешкод приспала мою життєздатність. Я давно помічав, що мені все рідше чогось хочеться, а навіть якщо з'являються якісь бажання, то щоразу слабші, ніби мої почуття застигли і я – мабуть, найкраще це висловити саме так – страждаю від душевного безсилля, нездатності жадібно насолоджуватися життям. Я помітив це спершу на дрібницях. Зауважив, що все частіше і частіше пропускаю гучні театральні прем'єри, замовляю книги, які мені хвалили, а потім вони тижнями лежать неторкнуті на моєму письмовому столі, механічно продовжую збирати свої колекції, купую скло та антикваріат, але потім навіть не знаходжу часу

впорядкувати новопридбане, а часом під час купівлі чогось, що давно шукав, не відчуваю якоїсь особливої радості.

По-справжньому я усвідомив повільне згасання своєї життєвої енергії під час однієї конкретної події, деталі якої ще дуже добре пам'ятаю. Це трапилося влітку, того літа я через ту саму описану вище лінь і відсутність бажання пізнати щось нове нікуди не виїздив із Відня. І ось раптом отримав листа з одного курорту, листа від жінки, з якою у мене вже три роки тривав любовний роман і я навіть думав, що кохаю її. Це був дуже сумбурний лист на чотирнадцяти сторінках, і в ньому вона повідомляла мені, що познайомилася з чоловіком, який тепер важить для неї багато, можна навіть сказати, що став для неї всім, і вони збираються восени одружитися, тому наші стосунки повинні припинитися. Вона зовсім не шкодує про час, проведений зі мною, навпаки, згадує його з приємністю, думка про мене супроводжуватиме її на шляху до створення сім'ї, спогад про мене буде найсвітлішим спогадом усього її попереднього життя, і вона сподівається, що я пробачу їй це раптове рішення. Після такого ділового повідомлення у листі містилися численні справді зворушливі запевнення і клятви, прохання не ображатися на неї і не дуже страждати через цей раптовий розрив, благання не стримувати її силою і не робити ніяких дурниць. Ближче до кінця рядки цього послання ставали все більш емоційними, вона бажала мені знайти їй достойну заміну і не сумнівалася, що я невдовзі зустріну кращу за неї, вимагала, щоб я негайно написав їй, бо вона переживає, як я сприйму листа. А в самому кінці була ще приписка простим олівцем нашвидкуруч: "Не роби нічого необдуманого, зрозумій мене, пробач мені!" Я прочитав послання і спочатку був здивований повідомленням, потім погортав сторінки і перечитав удруге, цього разу відчуваючи насамперед сором, і цей сором дедалі зростав, ставав усвідомленим і поволі перетворювався на страх. Річ у тому, що в мене у душі не ворухнулося жодне з тих сильних і цілком природних у такій ситуації почуттів, які моя кохана сподівалася пробудити в мені, я не відчув навіть натяку на щось схоже. Я не страждав через розрив, не був лютим на неї, не кажучи вже про те, щоб хоча би на мить подумати про якесь насильство над нею чи над собою. І ця відсутність емоцій була

занадто дивною, щоб не злякати мене. Ось від мене пішла жінка, яка протягом кількох років супроводжувала мене у житті, тіло якої спліталося з моїм, а її подих я відчував поряд зі своїм довгими ночами, але в мені ніщо не здригнулося, ніщо не опирається цьому, не виникає бажання відвоювати її назад, жодне з моїх почуттів не нагадує те, що інстинктивно сподівалася викликати у мені колишня коханка і що відчув би на моєму місці кожен нормальний чоловік. У цей момент мені вперше стало ясно, як далеко просунувся в мені процес застигання почуттів, – я пересувався по життю, ніби плив по воді за швидкою течією, не мав жодних коренів, ні за що не зачіпався і точно знав, що цей холод в душі був чимось мертвим, трупним, ще позбавленим гнилого запаху розкладання, але вже безнадійно закам'янілим. Ця моторошна відсутність почуттів була моментом, який передує тілесній смерті і видимому зовнішньому розпаду.

Відтоді я почав спостерігати за собою і за дивним омертвінням власної душі, ніби хворий за своєю хворобою. А незабаром після цього помер мій друг, і я ішов за його труною, а сам уважно дослухався до своїх почуттів, сподівався дочекатися, коли всередині ворухнеться щось на зразок жалоби, відчуття, схоже на те, яке бувало в дитинстві, коли я назавжди втрачав близьких людей. Але ніщо не ворухнулося, і я здався сам собі скляним предметом, крізь який пропливають речі і не затримуються всередині, і хоч як я намагався примусити себе тоді чи згодом відчути хоча б щось, пробував навіть переконати себе раціональними доказами, але внутрішня застиглість так і не сколихнулася, в ній не пробудилося жодне живе почуття. Я втрачав друзів, у моєму житті з'являлися і зникали жінки, а відчував я не більше, ніж людина, яка сидить біля вікна і спостерігає за дощем надворі. Між мною і людьми виросла невидима скляна стіна, яку я при всьому своєму бажанні не міг зруйнувати.

І хоча я чітко усвідомлював це, все одно не відчував жодного занепокоєння, бо, як я вже казав, речі, що стосувалися мене самого, хвилювали мене настільки ж мало, як і те, що стосувалося інших. Мені не вистачало почуттів навіть для страждання. Достатньо було того, що

мій ґандж настільки ж малопомітний зовні, як, скажімо, звичайна чоловіча імпотенція, зауважити яку можливо лише у відповідній інтимній ситуації. Тож я докладав усіх зусиль, аби старанно виражати удаване захоплення чи перебільшене співчуття і таким чином примусити оточення не помічати, наскільки байдужим і омертвілим стало все у мене всередині. Зовні все виглядало так, ніби я продовжую існувати радісно та безтурботно, як і раніше. Ніщо в моєму житті суттєво не змінилося. Непомітно минали тижні та місяці, поволі накопичувалися у роки. Одного ранку я побачив на скроні сиву волосину і зрозумів, що моя юність закінчилась і готується відійти в минуле. Хоча насправді те, що інші називали юністю, завершилося в мені вже дуже давно. Тож прощання виявилося не надто болючим, бо навіть власну молодість я тепер любив не так уже й сильно. Мої вперті почуття мовчали навіть тоді, коли йшлося про дуже важливі для мене речі.

Через цю внутрішню непорушність мої дні перестали відрізнятися один від одного, попри всю різноманітність занять і зустрічей, вони безформно нагромаджувалися, зростались і жовкли, як осінні листки на деревах. І той єдиний день, який став для мене настільки важливим, що я вирішив описати його в цих нотатках, починався так само звичайно, ніщо в ньому не обіцяло несподіванок. Тоді, 7 червня 1913 року, я встав пізно, така недільна звичка збереглася у мене віддавна, ще зі шкільних та юнацьких років, прийняв ванну, прочитав газету, погортав кілька книг, а потім пішов на прогулянку, спокушений теплим літнім днем, який пробивався крізь вікна до моєї кімнати. Як завжди, пройшовся вздовж Ґрабена, щомиті вітався з кимось зі знайомих, із деякими зупинявся перекинутися кількома словами, а потім пообідав у друзів. Після обіду я не домовлявся ні з ким про зустрічі та візити, бо любив залишати собі по неділях кілька цілковито вільних годин, які проводив спонтанно, під впливом раптового настрою, ліні або ж випадкової забаганки. Я саме повертався від своїх друзів після обіду і перетинав Рінґштрасе, коли мимоволі зупинився і замилувався красою свого міста, вулицями, залитими першим літнім сонцем. Люди здавались веселими і закоханими у по-недільному святкову вулицю. Око тішилося численними приємними дрібницями, а особливо пишною зеленню дерев, які росли

просто посеред асфальту. І, хоча я проходив тут майже щодня, ця недільна святкова тіснява раптом видалася мені якимось чудом, і захотілося побачити ще більше зелені, світла і яскравих барв. Я мимоволі пригадав Пратер, де тепер, у кінці весни – на початку літа, масивні каштани виструнчилися і стоять непорушно, ніби гігантські зелені лакеї, праворуч і ліворуч широкої променади, заповненої екіпажами, спостерігають за елегантними людьми і простягають їм свої білі розквітлі свічки. Я звик не гаючись задовольняти усі свої забаганки, навіть найдрібніші, тож гукнув перший-ліпший екіпаж і звелів кучерові їхати на Пратер.

– На перегони, пане бароне, я вгадав? – не запитав, а радше ствердно сказав він, ніби інших варіантів просто не існувало.

І тут я пригадав собі, що сьогодні й справді відбуваються важливі перегони, останні перед розіграшем дербі, там збереться усе найкраще віденське товариство. Я сів до екіпажа і подумав собі, як дивно, що я забув про такий день, ще кілька років тому це було б абсолютно неможливо! І, як хворий відчуває свою рану, я вкотре побачив у цій забудькуватості всю свою внутрішню застиглість і байдужість.

Коли ми приїхали на головну вулицю, вона вже спорожніла, мабуть, перегони давно почалися, бо замість зібрання розкішних екіпажів тут кружляли лише кілька фіакрів, чулося поодиноке постукування кінських копит по бруківці, ніби вони шукали щось безнадійно втрачене. Кучер повернувся до мене і запитав, чи йому поспішати, щоб наздогнати всіх, але я звелів не гнати коней, бо мені було байдуже, запізнюся я чи ні. Я бачив у своєму житті занадто багато перегонів і зібраних на них людей, щоби вчасний приїзд був для мене чимось важливим. Тож я насолоджувався неспішним рухом фіакра і синім, як море, повітрям, воно навіть шуміло, ніби хвилі за бортом корабля. Я захоплено розглядав пишно розквітлі каштани, які час від часу кидали кілька квіток підлабузницьки теплому вітрові, щоб він міг побавитися ними, вітер легко підносив квіти над тротуаром і колисав, а потім сипав під ноги перехожим. Таке неквапливе похитування у фіакрі було приємним,

ще приємніше було заплющити очі і відчувати в повітрі присутність весни, розслаблено і без жодного зусилля м'язів дозволити везти себе вперед і кожною клітиною відчувати насолоду. Мені аж стало шкода цього відчуття, коли у Фройденау екіпаж зупинився біля воріт. Я би із задоволенням повернувся і дав ще погойдати себе в екіпажі, потішився б довше цим теплим літнім днем. Але було пізно, фіакр зупинився біля іподрому. До мене долинув глухий гомін натовпу. Трибуни галасували і хвилювалися, ніби море, я ще не бачив цього натовпу, але міг уявити його за характерним шумом. Я мимоволі згадав, як в Остенде підіймаєшся вузенькими брукованими вуличками з нижнього міста до пляжу, відчуваєш різкий і солоний подих вітру, чуєш тупий гул ще до того, як перед очима відкривається сіра піниста поверхня і неспокійні хвилі. Перегони, мабуть, уже давно почалися, але між мною і полем, по якому бігли коні, був кольоровий, святково вбраний натовп глядачів і гравців, який гудів, ніби всередині в ньому лютувала буря. Я не бачив поля, але з того, як наростало збудження натовпу, міг визначити, на якому етапі знаходяться перегони. Коней випустили, напевно, вже досить давно, вони вишикувалися в ряд, а кілька з них навіть вирвалося вперед, бо з натовпу, який спостерігав за невидимою мені картиною, вже виділилася особливо активна група вболівальників, які збуджено кричали, підбадьорюючи фаворитів. Усі голови повернулися в одному напрямку, і я збагнув, що коні добігли до повороту овального поля, увесь людський натовп синхронно зітхнув і виструнчився, перетворившись на єдину напружену в очікуванні шию, витягнуту в одному напрямку і задивлену в невидиму мені точку, тисячі звуків злилися в єдиний прибій, який все наростав і гучнішав. Цей прибій усе ріс і набирав сили, вже заповнив собою весь простір, аж до синього неба. Я подивився у кілька облич. Вони були спотворені, ніби якийсь корч стиснув їх ізсередини. Очі застиглі й блискучі, губи закушені, підборіддя жадібно випнуте вперед, ніздрі тремтять, мов у коней. Мені було весело і страшно спостерігати цілком тверезим і безстороннім поглядом за цією сп'янілою від азарту масою. Поряд зі мною на стільці стояв вишукано вбраний чоловік. Його обличчя, мабуть, зазвичай було достатньо приємним, але тепер у нього ніби вселився невидимий біс, і він затято тупотів ногами, проколював ціпком повітря перед собою, ніби

підштовхував уперед щось невидиме. Усе його тіло здригалося синхронно до рухів вершника, який мчить галопом, і збоку це мало дуже смішний вигляд. Ніби впираючись у стремено, він переступав з каблука на носок, підстрибуючи на своєму стільці, у правій руці стискав ціпок, працював ним, ніби нагайкою, якою все підганяв невидимого коня, а ліва рука стискала білий папірець афіші. Таких білих папірців довкола літало безліч, вони кружляли над несамовитим гудінням натовпу, немов білі бризки піни у сірому водному потоці повені. Ось, здається, кілька коней ідуть зовсім близько одне від одного на повороті, бо крик натовпу раптом розділився на два, три, чотири окремих імені, кожне з яких лунає ніби бойовий клич, і в цих криках глядачі виливають свою сп'янілу одержимість.

Я стояв посеред цього знавіснілого вереску, холодний, мов скеля посеред бурхливого моря, і досі можу з точністю описати свої тодішні почуття. Я глибоко зневажав усі ці перекошені, немов маски, обличчя, був сповнений іронії до такої плебейської нестриманості емоцій, але до цього домішувалося ще одне відчуття, у якому я зізнавався досить неохоче, – відчуття легкої заздрості до цього збудження, цього вибуху пристрасті, до вітальності, яка відчувалася у цьому фанатизмі. Що мало б трапитися, думав я собі, аби зворохобити мене настільки сильно, викликати у мені таку бурю емоцій, примусити моє тіло так труситися в гарячці, а моє горло видавати такі дикі крики? Я не міг уявити собі суми грошей, яка спонукала б мене до цього, жодної жінки, яка настільки б мене збуджувала, у світі не існувало нічого, здатного вирвати мене з застиглості моїх відчуттів і примусити так хвилюватися! Навіть під дулом пістолета, за мить до того, як зупиниться назавжди, моє серце не билося б так сильно, як стукотіли серця цих людей через якусь жменю грошей. Але от котрийсь із коней вже підійшов зовсім близько до фінішу, бо тисячі голосів злилися в єдиний крик і все частіше повторювали одне і те ж ім'я, а потім крик одним махом обірвався, немов натягнута до краю струна. Зазвучала музика, і об'єднаний єдиним поривом натовп раптом розпався на окремі групи. Заїзд завершився, результат був відомий, і напруга спала, залишивши по собі лише легке хвилювання. Публіка, яка щойно була єдиним тілом, тепер розділилася

на поодиноких людей, які пересувалися, розмовляли, сміялися. Збуджені вакхічні маски знову стали спокійними людськими обличчями, хаос гри на лічені секунди перетворив ці тисячі людей на один гарячий клубок, а тепер із нього почали виділятися соціальні групи. Вони підходили одне до одного і спілкувалися, серед них були мої знайомі, і я вітався з ними, були чужі, які з холодною ввічливістю розглядали одне одного. Жінки оцінювали нові вбрання одна одної, чоловіки кидали на жінок захоплені погляди. Людьми оволоділа світська взаємна цікавість, яка становить основне заняття нероб, усі шукали знайомих, перевіряли, чи всі приїхали, прискіпливо оцінювали елегантність убрань. Щойно прокинувшись від азартного сп'яніння, ці люди вже й не знали, заради чого зібралися тут – подивитися перегони чи прогулятися у перервах між заїздами.

Я пройшов поміж людьми, вітався, дякував, вдихав приємні пахощі, адже атмосфера, в якій я звик існувати, була саме такою – аромат вишуканих парфумів, яким оповитий калейдоскоп людських постатей. А ще приємнішим був легенький літній вітерець, який час від часу долинав з парку Пратер і хвилями пролітав поміж людьми, лагідно і грайливо торкався білого мусліну жіночих суконь. Кілька знайомих хотіли поговорити зі мною, вродлива акторка Діана кивала з ложі навпроти, запрошуючи на кілька слів, але я не зупинився і пішов далі. Мені не хотілося сьогодні розмовляти ні з ким із цих світських людей, ставало нудно від розглядання їх, ніби власного відображення у дзеркалі, мене цікавило тільки саме дійство – хрустке чуттєве збудження, яке висіло в повітрі, адже неспокій інших – найкраще видовище для безстороннього спостерігача. Кілька вродливих жінок пройшли повз мене, і я нахабно, але не відчуваючи справжнього пожадання, подивився на їхні груди, які здригалися під тоненьким шовком від кожного кроку, потай потішився з їхньої розгубленості, коли вони відчули себе приниженими під моїм поглядом, який роздягав їх. Насправді жодна з них мені не сподобалася, але було приємно вдавати протилежне, хотілося бавитися чужими відчуттями та думками, помічати вогник взаємності в чиїхось очах, тішитися від того, як сміливо торкаєшся поглядами до тіл. Як кожна внутрішньо холодна людина, я отримував більшу насолоду, коли

змушував до чуттєвого неспокою інших замість того, щоб розпалюватися самому. Я шукав не збудження, а лише легенького натяку на нього, який викликає присутність жінки. Мене цікавила не власна чуттєвість, а спостерігання за чужою. Тому я знову пройшовся вулицею, збирав на себе погляди і віддавав назад, ніби тенісні м'ячики, насолоджувався, не торкаючись, торкався, відчуваючи лише легке приємне тепло, задоволення від гри.

Але незабаром мені набридло і це. Повз мене проходили одні й ті ж люди, яких я знав уже багато років і чиї обличчя та жести давно вивчив напам'ять. Недалеко від мене стояло порожнє крісло. Я сів на нього. А публіка довкола знову заметушилася, люди почали проходити повз мене частіше – вони були неспокійні, поспішали й штовхалися. Мабуть, скоро почнеться новий заїзд. Але мене це не хвилювало, я замріяно спостерігав за тим, як білими кучерями підіймається в небо дим від моєї цигарки, де стає усе світлішим і світлішим, аж поки врешті тане на горизонті весняної синяви, мов крихітна хмаринка. І тут сталася абсолютно нечувана подія, яка сколихнула моє життя – так що я не можу отямитися від цього і досі. Я можу з точністю назвати час, бо саме подивився на годинник, стрілки на циферблаті зійшлися, і я з цікавістю спостерігав за тим, як вони на мить злилися в одну. Було шістнадцять по третій того незвичайного пообіддя, 7 червня 1913 року. Отже, я тримав у руці цигарку і дивився на білий циферблат годинника, цілковито захоплений цим дитячим і трохи смішним спостереженням, і ось раптом почув за своєю спиною голосний жіночий сміх. Це був різкий, збуджений сміх, який так подобається мені в жінках, такий теплий і несподіваний сміх вирівається завжди з густих хащ жіночої чуттєвості. Я мимоволі повернув голову і хотів роздивитися жінку, чий сміх вирвав мене з безтурботної замріяності, ніби сліпучий білий камінчик, який розбиває затягнуту ряскою поверхню озера. Але потім вирішив зачекати. Мене, як це часто буває, стримало бажання провести невеличкий психологічний експеримент, який нікому нічим не загрожує. Я постановив не дивитися поки що на жінку, а спершу дати волю своїй фантазії і насолодитися передчуттям відгадування, тож почав уявляти

собі її – обличчя, вуста, шию, потилицю, груди, а потім усю її живу поставу, яка дихає і сміється.

Вона стояла десь зовсім близько за моєю спиною. Сміх знову перетворився на розмову. Я зацікавлено дослухався. Вона мала легкий угорський акцент, говорила легко і швидко, розтягуючи голосні, немов під час співу. Мені подобалося домальовувати до цього голосу тіло і оздоблювати картину в своїй фантазії якомога більшою кількістю деталей. Я дав їй темне волосся, карі очі, широкий чуттєвий рот з повними вустами і білими міцними зубами, малесенький тендітний носик, але з тонкими тремтливими ніздрями. На ліву щоку приклеїв мушку, а в руку дав стек, яким вона злегка постукувала себе по нозі, коли сміялася. Жінка говорила й говорила. І кожне сказане нею слово додавало ще якусь деталь до портрета, створеного в моїй уяві: невеличкі груди, як у юної дівчини, темно-зелена сукня із приколотою навскоси діамантовою прикрасою, світлий капелюшок із білим мереживом. Портрет ставав усе чіткішим, і ось уже мені здавалося, що ця незнайома жінка за моєю спиною відбивається у моїх зіницях, ніби на світлині. Але я і далі не хотів озиратися, продовжуючи цю гру з власною фантазією, мені все більше подобалося заглиблюватися у це вимріювання, і я навіть заплющив обидва ока, переконаний, що якби підняв повіки й озирнувся, то внутрішній портрет цілком збігся би з зовнішнім.

І в цей момент вона вийшла вперед. Я мимоволі розплющив очі і розізлився. Бо, як не прикро, я не вгадав жодної риси, її зовнішність була геть несхожою на намальовану мною картинку. Сукня не зелена, а біла, жінка не худорлява, а пишнотіла, з широкими стегнами, на жодній із повних щік не було вимріяної мною мушки, волосся біляве з червонуватим, а не темним відтінком, а капелюшок формою нагадував шолом. Жодна з вигаданих мною деталей не відповідала дійсності, але ця жінка була гарною, навіть дуже гарною, її краса кидала виклик, хоча я, ображений за невдачу свого психологічного експерименту, в перший момент і відмовився визнати її вродливою. Я подивився на неї майже вороже, але навіть попри свій опір відчув сильну чуттєву привабливість,

якою віяло від незнайомки, її пишне і водночас м'яке тіло зваблювало і збуджувало по-тваринному сильно. Тепер вона знову голосно засміялася, і стало видно її міцні білі зуби. Я змушений був зізнатися самому собі, що цей темпераментний і чуттєвий сміх пасував до її розкішного тіла. Усе в ній було сильним і сміливим – високий бюст, випнуте вперед в усмішці підборіддя, уважний погляд, стрімка лінія носа, долоня, яка з силою притискала до землі кінчик парасолі. У ній було щось споконвічно жіночне, якась правічна сила, свідоме і досвідчене зваблення, втілена у плоті спокуса. Поряд із нею стояв елегантний офіцер із трохи втомленим обличчям і наполегливо щось їй доводив. Вона слухала його, усміхалася, сміялася, заперечувала, але все це якось між іншим, бо її погляд одночасно охоплював усіх довкола, – її ніздрі тремтіли, і вона притягувала на себе зусібіч увагу, усмішки, зацікавлені погляди, байдужим не залишався ніхто, жоден чоловік, навіть ті, хто просто проходив повз. Її погляд невтомно мандрував довкола, оглядав трибуни, час від часу вона відповідала на чиєсь привітання раптовою усмішкою впізнавання, її очі встигали подивитися як праворуч, так і ліворуч, а сама вона у цей час уважно і трохи зверхньо слухала свого співрозмовника. Її погляд не зачепив лише мене, бо я був закритий тінню її супутника і знаходився нижче її поля зору. Це мене роздратувало. Я встав, але вона все одно мене не зауважила. Я підійшов ближче, але у цей момент вона знову підняла очі на трибуни. Тоді я рішуче зробив крок до неї, вклонився, махнувши капелюхом перед носом її супутника, і запропонував їй своє місце. Вона зиркнула на мене здивовано, її очі блиснули, і вона потішила моє марнославство усмішкою. Але потім лише коротко подякувала і зайняла стілець, не сідаючи на нього. Вона м'яко сперлася на бильце своєю повною, оголеною до ліктя рукою, і така поза дозволяла їй ще вигідніше показати свої звабливі форми.

Я давно забув своє роздратування через невдалий психологічний експеримент, тепер мене захопила гра з цією жінкою. Я відступив на кілька кроків, до стіни трибуни, звідки міг вільно, хоча і непомітно спостерігати за нею, сперся на свою тростину й уважно подивився їй в очі. Вона помітила це і повернулася в мій бік, але так, що цей рух

видавався цілковито випадковим, не опиралася моєму погляду і час від часу навіть поглядала на мене, але не подавала цим жодних надій. Її очі вільно мандрували по колу, торкалися всього, але ні на чому не затримувалися, цікаво, чи вони осміхалися лише мені, чи такою усмішкою вона обдаровує кожного? Це неможливо було визначити, і від такої невідомості я розгубився. На мить її погляд обпікав мене вогнем, але вже наступної секунди вона так само гостро і гаряче відповідала на якийсь інший погляд, при цьому продовжуючи виявляти удаваний інтерес до розмови з офіцером і не перериваючи цієї розмови. Щось блискуче й сміливе було у цій її демонстративній поведінці – віртуозність кокетства чи вибух надзвичайної чуттєвості? Я мимоволі зробив крок уперед, її холодна зухвалість передалася й мені. Я більше не дивився в її очі, а фахово оцінив її з ніг до голови, здер поглядом її одяг і спробував відчути, якою вона може бути оголена. Вона простежила за моїм поглядом, але не виказала образи, кутиком вуст усміхнулася до офіцера, який продовжував говорити щось, та я відчув, що вона зрозуміла мій погляд. І тепер, коли я подивився на її невеличкі тендітні черевички, які виднілися з-під пелени білої сукні, то зауважив, що вона уважно перевірила, чи все гаразд із її сукнею. А потім, ніби випадково, підняла ногу і поставила її на поперечину стільчика, і я зміг крізь мереживо спідниці роздивитися ногу в панчосі аж до коліна. А водночас її посмішка, звернена до супутника, перетворилася з легко іронічної на майже знущальну. Вона явно бавилася зі мною так само знічев'я, як і я з нею, і мені довелося не без ненависті віддати належне її бездоганно зіпсутій техніці зваблення. Протягом усього часу, коли вона з удаваною таємничістю пропонувала мені порозглядати приваби свого тіла, не припиняла вслухатися у шепіт свого супутника, одночасно брала і давала, і все це лише жартома, у грі. Переважно я ненавиджу в інших такий тип холодної й нахабно розрахованої чуттєвості, бо вона надто інцестуально-споріднена з моєю власною свідомою відсутністю почуттів. Але тепер я однозначно відчував збудження, можливо, більше зі злості, як від пожадання. Я зухвало підійшов ближче і почав упритул роздивлятись її. "Я хочу тебе, ти, гарна тварюко", – неприховано промовляли мої жести, а мої губи, мабуть, мимоволі рухалися, бо вона посміхнулася з легкою зневагою, повернула голову геть від мене,

поправила сукню над оголеною ногою. Але вже за мить її чорні зіниці знову зблиснули, зиркнули на мене і тут же подивились в інший бік. Було абсолютно ясно, що вона бавиться зі мною так само, як і я з нею, що ми рівноцінні партнери, бо обоє граємо з чужими почуттями, але наші власні лише удавані, і все це лише для забави, щоб швидше минув час нудного дня.

Але раптом її обличчя втратило напругу, блиск очей погас, а довкола рота замість посмішки утворилась невеличка роздратована зморшка. Я простежив за її поглядом: до неї поспішав невисокий товстун, на якому одяг неохайно збирався складками, а обличчя й чоло якого були вологі від збудження, так що він нервово витирав їх хустинкою. Капелюха він надівав явно поспіхом, і той криво сидів на голові, відкриваючи широку лисину; я мимоволі подумав про те, що, коли цей чоловік знімає капелюха, на його лисині поблискують великі краплини поту, і від думки про це мені стало гидко. У долоні, на пальцях якої було багато перснів, він тримав пучок квитків. Він мало не лускав від збудження і, навіть не зиркнувши на свою дружину, жваво заговорив до офіцера угорською. Я відразу ж упізнав у ньому фанатика скачок, якогось продавця коней трохи вищої категорії, для якого перегони були єдиним задоволенням у житті, сурогатом, замінником кохання. Дружина, здається, зробила йому зауваження (вона явно його соромилася і після його приходу втратила свою самовпевненість), бо він поправив свого капелюха і з поблажливою та добродушною ніжністю поплескав її по плечу. Вона люто звела брови, їй стало неприємно від такої подружньої безцеремонності, якої вона соромилася в присутності офіцера, а можливо, і в моїй. Чоловік, здається, перепрошував, сказав офіцерові кілька слів угорською, той відповів із ввічливою посмішкою, і товстун ніжно і трохи несміливо взяв дружину попід руку. Я відчув, що вона соромиться перед нами його панібратської інтимності, і насолоджувався її приниженням зі змішаним почуттям іронії та відрази. Але вона вже спохопилася, м'яко притулилась до його руки і кинула мені знущальний погляд, який мав би значити: "Дивися, я належу йому, а не тобі". У мені спалахнули водночас лють і огида. Спершу я хотів повернутися до неї спиною і піти далі, щоб продемонструвати, що дружина такого пересічного товстуна мене

більше не цікавить. Але вона схвилювала мене надто сильно. І я залишився.

У цей момент голосно прозвучав сигнал старту, і раптом люди, які пліткували поміж собою, розбившись на групки, суцільною масою кинулися з усіх боків до бар'єра. Довелося докладати зусиль, аби мене не потягли за собою, бо я хотів скористатись цим хаосом і переміститися кудись поближче до неї. Можливо, трапилась би нагода для якогось вирішального погляду, доторку, якогось спонтанного зухвальства, я навіть точно не знав, на що саме сподіваюсь. Тому пробився поміж усіма людьми поближче до незнайомки. У цей момент грубас помчав уперед, мабуть, щоб зайняти зручніше місце на трибуні, і людський потік із силою зіштовхнув нас із ним, аж його капелюх упав на землю, а квитки розлетілися в різні боки й опустилися на землю, ніби червоні, сині, жовті та білі метелики. Він витріщився на мене. Я хотів перепросити, але якась зла сила стиснула мої губи, і замість цього я подивився на нього холодно, зухвало й образливо, ніби провокував на таку ж неввічливість. Його погляд невпевнено зупинився на мені, щоки почервоніли від люті, але в останній момент він злякався і спасував переді мною. Моя лють перемогла його. Я ніколи не забуду, як він злякано зазирнув мені в очі, а потім відвернувся, згадав про свої квитки і нахилився, щоб підняти капелюх і папірці. Його дружина зиркнула на мене з неприхованою люттю, її обличчя почервоніло, вона випустила його руку і подивилася на мене так, ніби з радістю дала б мені ляпаса. Але я залишився на своєму місці і вдавав, ніби нічого не трапилося, з посмішкою на обличчі зверхньо спостерігав за тим, як товстун з неймовірними зусиллями крекче і повзає перед моїми ногами, збирає свої квитки, але я навіть не думав допомогти йому. Коли він нахилявся, комір відставав далеко від його шиї, ніби пір'я набундюченої курки, на червоній шиї утворилася товста складка, астматична задишка супроводжувала кожен його рух. Коли я дивився на це його кректіння, мені на думку мимоволі спала непристойна і малоапетитна асоціація, я уявив собі його наодинці зі своєю дружиною під час виконання подружніх обов'язків, і це так розсмішило мене, що я відверто розреготався їй в обличчя, перекошене неприхованою люттю. Вона знову зблідла і тепер стояла переді мною, не

в змозі дочекатися, коли закінчиться ця жахлива сцена, не могла більше стримуватися, – нарешті я зміг вичавити з неї якесь справжнє, не награне почуття: ненависть, нестримну лють! Я би з задоволенням спостерігав цю малоприємну для неї сцену безкінечно, з холодним злорадством я роздивлявся, як він мордується, визбирує один за одним свої квитки. У мене в горлі раптом завівся якийсь підлий чортик, який знай підсміювався і хотів підбити мене на регіт, я би з радістю відверто висміяв його або полоскотав цю білу товсту масу своєю тростиною. Я не пригадував, щоб колись раніше відчував таку сильну зловтіху, як у момент блискучого тріумфу і приниження цієї зухвалої кокетки. Але ось нещасний, здається, позбирав нарешті всі свої квитки, лише один, синій, полетів далі і приземлився біля самої моєї ноги. Товстун озирався довкола, кректав із натуги, але його короткозорі очі не бачили папірця, а пенсне з'їхало на самий кінчик спітнілого носа. І в цю секунду я підступно вирішив продовжити його муки, підкорився своєму сьогоднішньому настроєві, ніби капосний школяр. Я миттю підняв ногу і поставив ступню на квиток, тож тепер папірець уже неможливо було знайти, хоч як старайся, – усе залежало тільки від мене. Але він невтомно шукав, час від часу перераховуючи кольорові шматки паперу в себе на долоні: було очевидно, що йому ще бракує одного – того, що в мене під підошвою. І ось коли він укотре збирався почати пошуки і нахилитися над землею посеред неспокійного натовпу, що вирував довкола, не витримала його дружина, яка досі з затятим виразом обличчя стійко ігнорувала мій іронічний погляд. Із лютою нетерплячістю в голосі вона вигукнула:

– Лайоше!

Це прозвучало як наказ, і він підскочив, немов кінь, який чує сигнал ріжка, ще раз кинув поглядом на землю, – мені в цей момент здалося, що захований квиток лоскоче крізь підошву мою ногу, і я ледь стримувався від сміху. А потім він слухняно пішов слідом за дружиною, яка демонстративно потягнула його геть від мене в гущу людського натовпу.

Я залишився на місці, у мене не виникало жодного бажання піти слідом за цими двома. Епізод для мене завершився, еротичне бажання зникло і залишило по собі приємний настрій.

Моє збудження також минулося, і тепер я відчував лише здорову ситість від раптового нападу злорадства, зухвале самовдоволення від удалого жарту. Спереду люди підсувалися тісніше одне до одного, їхнє хвилювання росло, і вони об'єднувалися в єдиному пориві, який усе тісніше притискав їх до бар'єра, перетворюючи на єдину чорну масу. Але я навіть не дивився в той бік, мені це було нецікаво. Я вагався, куди податися – до сусіднього парку чи додому. Але щойно зробив перший крок, як зауважив під ногою синій квиток, який усе ще лежав на землі і про який я давно забув. Я підняв його і тримав у пальцях, роздумуючи, що з ним зробити. Несміливо подумав про те, щоб повернути його назад Лайошу, і це було б ідеальною нагодою познайомитися з його дружиною. Але вона більше не приваблювала мене, а те короткочасне зацікавлення, яке спалахнуло кілька хвилин тому, вже перетворилося на звичну байдужість. Від дружини Лайоша мені не потрібно було більше нічого, окрім тієї гри поглядів, яку я вже пережив, а сам товстун видався мені надто малоапетитним, щоб ділити з ним хоча б щось тілесне, – я вже достатньо натішився цією грою, тож тепер залишилося лише приємне розслаблення і легка цікавість.

Стілець продовжував стояти на тому ж місці, полишений і порожній. Я зручно розвалився на ньому і закурив цигарку. Перед моїми очима знову розігрувалися шалені пристрасті, але я не звертав на це уваги: повторення мене не цікавили. Я спостерігав за цигарковим димом, що підіймався догори, і згадував, як два місяці тому сидів біля водоспаду в Мерано і вдивлявся у воду. Це було дуже схоже на те, що відбувалося тепер переді мною на іподромі: і там, і тут – бурхливий, стрімкий потік, який нікого не гріє і нікого не охолоджує, а ще – безглузде ревіння посеред мовчазного голубого пейзажу. Але ось пристрасті на іподромі сягнули своєї найвищої точки – крещендо, і знову вгору полетіли парасолі, капелюхи, хустинки, над чорним людським морем стояв несамовитий крик, усі голоси злилися воєдино і видали потужний крик,

знову з горла багатотисячного натовпу вирвалося одне ім'я, повторене тисячі, десятки тисяч разів, з криком, із відчаєм, в екстазі:

– Кресс! Кресс! Кресс!

І тут натягнута струна раптово обірвалася (повторення робить навіть шалену пристрасть одноманітною!). Зазвучала музика, натовп розійшовся. Уперед були виставлені таблички з номером переможця. Я зиркнув на них без особливої цікавості. На першому місці світилася сімка. Так само машинально я перевів погляд на синій квиток, який усе ще тримав між пальцями. І на ньому теж була сімка. Я зареготав. Квиток виграв, спритний Лайош правильно зробив ставку. Тож я своєю зловтіхою ще й видурив гроші у товстуна; раптом хороший настрій знову повернувся до мене, а разом з ним і зацікавлення – я вирішив з'ясувати, скільки коштувало йому моє ревниве втручання. І я вперше уважніше придивився до синього клаптика паперу. Це був квиток на двадцять крон в ординарі. Мабуть, виграш був досить великим. Недовго роздумуючи, тільки з самої лише цікавості я дав натовпу донести себе до кас. Мене притиснули до одного з віконечок, я простягнув квиток, і відразу ж швидкі кістляві руки людини, обличчя якої мені не було видно, відрахували мені дев'ять купюр по двадцять крон і поклали на мармурову дошку.

І в цей момент, коли в моїх руках опинилися гроші, справжні гроші, сміх застряг мені в горлі. І відразу ж з'явилося неприємне відчуття, яке примусило відсмикнути руки від чужих грошей. Я би з задоволенням залишив сині купюри на мармуровій дошці, але за мною вже хвилювалася черга, кожен хотів якнайшвидше отримати виграш. Тож не залишалося нічого іншого, як із соромом кінчиками пальців взяти гроші: вони пекли мої долоні, ніби синє полум'я, я мимоволі відставляв руку подалі від тіла, ніби і ця рука, яка взяла чуже, теж більше мені не належить. Раптом я усвідомив увесь жах ситуації. Жарт зайшов занадто далеко, я захопився і мимоволі зробив учинок, не гідний чесного чоловіка і джентльмена, офіцера запасу, я не наважувався навіть

подумки вимовити справжню назву скоєного. Бо я не просто приховав ці гроші, а виманив хитрощами, тобто вкрав.

Довкола мене дзижчали й шелестіли голоси, люди проштовхувалися до кас і назад. А я продовжував стояти нерухомо із відставленою вбік рукою. Що мені тепер робити? Спершу я подумав про найпростіший вихід: знайти справжнього власника виграшу, віддати йому гроші і перепросити. Але це було неможливо, тим більше в присутності іншого офіцера. Я ж був лейтенантом запасу, і таке зізнання відразу ж позбавило б мене чину. Навіть якби я просто знайшов квиток, то отримувати за нього гроші вже було негідним учинком. Я подумав і про те, щоб піддатися інстинктивному бажанню зіжмакати банкноти й викинути геть, але і це було б ризиковано, адже хтось міг побачити і запідозрити щось недобре. Але я в жодному випадку не хотів залишати собі ці гроші, а тим більше запихати їх до свого гаманця, щоб потім подарувати комусь. У мене з дитинства разом зі звичкою носити чисту білизну виробили потребу жити чесно, тому мені було гидко навіть подумати про те, щоб доторкнутися до чужих папірців. Позбутися цих грошей, як завгодно, але позбутися, – це було єдине моє бажання, геть далі від них! Я безпорадно озирнувся довкола, пошукав якогось сховку, якогось усамітненого місця, і тут зауважив, що люди знову вишиковуються в черги до кас, цього разу з грошима в руках. Це видалося мені порятунком. Повернути гроші назад злій випадковості, яка принесла їх мені, закинути назад, у ненаситну прірву, яка вже жадібно заковтувала нові ставки – сріблом і купюрами, так, це було звільнення.

І я кинувся до кас, пробиваючись крізь натовп. Ось переді мною залишилося лише двоє чоловіків, а потім настане моя черга, і тут я усвідомив, що навіть не знаю, як називаються коні, на яких треба ставити. Я почав жадібно дослухатися до розмов довкола.

– Ви ставите на Равахоля? – запитав хтось у черзі.

– Звичайно, на Равахоля, – відповів співрозмовник.

– Думаєте, Тедді не має жодних шансів?

– Тедді? Та ви що? Він програв навіть пробний забіг. Ні в якому разі не ставте на Тедді.

Я проковтнув почуте, як спраглий ковток води. Отже, Тедді поганий. Він точно не виграє. І я відразу ж вирішив поставити на нього. Простягнув гроші у віконечко, назвав щойно почуте ім'я Тедді і додав: "В ординарі". Чиясь рука простягнула мені назад квитки. Тепер у моїй руці було дев'ять біло-червоних паперових квитків замість одного. Мені все ще було соромно, але вже не так пекло в долоні, і я не відчував себе більше так принизливо і неприємно, як тоді, коли тримав у руках гроші.

Я знову відчув себе легко, майже безтурботно: я позбувся грошей, а разом з ними й неприємного осаду від усієї цієї історії, усе знову перетворилось на жарт, як і було на початку. Я розслаблено опустився знову на свій стілець, запалив цигарку і поволі випускав дим перед собою. Але мені було неспокійно, я піднявся з місця, походив туди-сюди і знову сів. Як не дивно, мій мрійливий настрій зник, а замість нього з'явилася нервовість. Спершу я думав, що це через побоювання зустріти у людському натовпі Лайоша з дружиною. Але як вони могли б дізнатися, що дев'ять квитків у мене в руці належать їм? Неспокій натовпу також мені не заважав, навпаки, я з цікавістю спостерігав, чи люди не почали знову скупчуватися біля трибун, і весь час ловив себе на тому, що все частіше підіймаюся з місця, шукаючи очима прапорець, який підіймають догори перед початком забігу. Отже, тепер я теж відчув це – нетерпіння, гарячкове очікування, мені хотілося, щоб забіг розпочався чимшвидше і ця неприємна пригода нарешті завершилася назавжди.

Повз мене пройшов хлопець зі спортивною газетою. Я зупинив його, купив газету і почав читати програму перегонів, не без труднощів долав не дуже знайомий мені жаргон. Знайшов серед коней Тедді, дізнався ім'я його жокея, власника стайні і кольори – білий і червоний. Але чому це все раптом почало мене цікавити? Я роздратовано зім'яв папір і

викинув геть, встав, потім знову сів. Раптом мені стало душно, і я змушений був витерти вологе чоло хустинкою, комір почав тиснути мене. А старт усе не розпочинався.

Нарешті почувся дзвінок, люди посунули до бар'єра, і в цей момент я з жахом відчув, що і мене цей звук вирвав із заціпеніння, ніби будильник із глибокого сну. Я так різко підскочив зі стільця, що перекинув його, а тоді помчав уперед, міцно стискаючи у пальцях квитки, врізався у саму гущу натовпу, ніби боявся, що запізнюся і прогавлю щось дуже важливе. Я брутально порозпихав ліктями людей і пропхався до самого бар'єра, вихопив стілець, на який збиралася сісти якась жінка, і забрав його собі. Неадекватність і нетактовність такої моєї поведінки відбилася, мов у люстрі, у здивованому погляді цієї жінки – це була моя знайома, графиня Р., я не наважився подивитися в її очі під роздратовано піднятими бровами, а відвів погляд убік, червоніючи від сорому і впертості, а тоді вискочив ногами на стілець, щоб краще бачити поле.

Десь далеко на іншому кінці поля на зеленому газоні біля лінії старту стояло кілька коней, а крихітні з такої відстані жокеї, схожі на кольорових клоунів, ледве втримували їх на лінії. Я відразу ж спробував відшукати серед них свого, але як не мав досвіду, то очі застилала якась дивна гаряча пелена, і я не міг розрізнити серед кольорових плям сполучення червоного з білим. У цей момент дзвінок прозвучав удруге, і, як сім кольорових стріл, водночас випущених з лука, коні зірвалися з місця. Спокійному сторонньому спостерігачеві це мало б видаватись дуже гарним та естетичним, – стрункі тварини галопом мчать по зеленій траві, майже не торкаючись копитами землі. Але я не відчув цієї краси, бо з усіх сил намагався розгледіти свого коня і свого жокея, дратуючись, що не прихопив бінокль. Як я не вигинався і не витягувався, але не міг побачити нічого, крім п'яти комах, які змішалися в один клубок, що стрімко пересувається. Але ось на повороті клубок почав розтягуватися, перетворився на клин, гострий кінець висунувся вперед, а задні коні почали відставати. Змагання ставало все запеклішим: троє чи четверо коней, що мчали галопом, зліпилися докупи, ніби кольорові смужки паперу, час від часу вони по одному ненадовго вирівалися вперед. І я

мимоволі витягнув усе своє тіло, ніби цей наслідувальний пружний і пристрасний рух міг підвищити швидкість коней і додати їм сили.

Довкола мене росло збудження. Більш досвідчені розпізнали кольори своїх коней ще на повороті, бо із загального гудіння натовпу все частіше, ніби ракети, виривалися окремі імена. Біля мене стояв якийсь чоловік і мов божевільний махав руками, а щоразу, коли вперед виривався один із коней, чоловік несамовито верещав гидким голосом:

– Равахоль! Равахоль!

Я побачив, що наперед і справді вирвався жокей у синьому, і мене охопила лють через те, що це не мій кінь наближається до перемоги. Цей крик: "Равахоль! Равахоль!" ставав нестерпним, а чоловік усе більше видавався мені ненависним, я аж пінився від люті і залюбки вгатив би кулаком у чорне провалля його роззявленого в крику рота. Я тремтів від люті, мов у гарячці, відчував, що от-от зірвуся і зроблю якусь дурницю. Але тут ще один кінь вирвався уперед. Можливо, це був Тедді, можливо, можливо, – і ця надія знову пробудила у мені азарт. Мені здалося, що над крупом коня промайнуло щось червоне, коли вершник махнув нагайкою, це міг бути мій кінь, мав бути мій! Але чому він не може розігнати його як слід, цей невдаха! Ще раз ударити нагайкою! Ще раз! Ось, ось він наздоганяє, він уже зовсім близько! Ще трохи. Чому Равахоль? Равахоль? Ні, не Равахоль! Не Равахоль! Тедді! Тедді! Вперед, Тедді! Тедді!

Раптом я відхилився назад. Що – що це таке було? Хто кричав, як божевільний? Хто тупотів: "Тедді! Тедді!" Невже це був я? І я сам злякався власного азарту. Хотів стриматися, взяти себе в руки, моя гарячка змінилася раптовим нападом сорому. Але я не міг відвести погляду від поля, на якому двоє коней ніби приклеїлися один до одного, і це, мабуть, справді був Тедді, який не відставав від гидкого Равахоля, якого я ненавидів від усього серця, бо довкола мене інші вболівальники теж почали кричати:

– Тедді! Тедді!

Цей крик знову занурив мене у глибини азарту, нетривале прозріння минуло, і я більше не володів собою. Він повинен, він просто змушений перемогти; і справді, раптом з-за фаворита почала з'являтися голова іншого коня, спершу ледь помітна, а потім трохи ширша – ось уже видно шию, і в цей момент звучить фінальний сигнал, – трибуни зриваються в єдиному пориві, який значить і радість, і відчай, і лють. На коротку мить омріяне ім'я наповнює простір до самого неба. А потім крик обривається і звучить музика.

Розпашілий і спітнілий, я піднявся зі свого місця, серце шалено стукотіло. Але мені довелося відразу ж сісти знову, щоб трохи заспокоїтися, – настільки сильними були моє хвилювання і радість. Мене охопило досі незнане блаженство, безглузда, безпричинна радість від того, що доля так приречено виконує мої забаганки. Я марно намагався переконати себе, що цей кінь переміг усупереч моєму бажанню, бо насправді я хотів програти ці гроші. Але я сам собі не вірив, і вже відчував, як мене зі страшною силою кудись тягне. Я знав, куди саме: ближче до перемоги, до того, щоб відчути її, схопити руками, намацати в долонях гроші, багато грошей, сині хрусткі купюри поміж пальцями і лоскотання нервів по всьому тілу. Мною заволоділа якась незнана мені зла сила, проти неї нічого не міг вдіяти навіть сором. І я мимоволі піднявся з місця і швидко побіг до каси, брутально розштовхуючи ліктями натовп, пробився до віконечка, нетерпляче відсуваючи вбік чергу, тільки для того, щоб пошвидше відчути в долонях справжні гроші.

– Хам! – крикнув хтось мені вслід.

Я почув це, але навіть не озирнувся, щоб відповісти, я весь аж тремтів від дивної хворобливої нетерплячки. Урешті черга дійшла до мене і я схопив пачку синіх купюр. Тремтячими пальцями перерахував і відчув неймовірну радість. У пачці було сорок шість крон.

Я похапцем запхнув їх до кишені. У голові пульсувала одна-єдина думка: грати далі, виграти більше, ще більше. Де я подів свою газету? А, викинув геть від хвилювання. Я озирнувся, щоб купити нову. Але раптом із жахом зауважив, що люди довкола вишикувалися у черзі біля виходу, каси зачиняються, а прапори опускаються. Усе завершилося. Це був останній забіг. На якусь мить я застиг. А потім мене охопила лють, ніби зі мною вчинили несправедливо. Я не міг змиритися з тим, що тепер, коли усі мої нерви натягнуті мов струни, кров пульсує в жилах так швидко, як цього не бувало вже давно, і тут раптом усе закінчується. Я спробував потішити себе думкою, що помилився, але помилки бути не могло, бо натовп ставав усе рідшим і вже стало видно затоптаний газон поміж поодинокими постатями людей, які досі не пішли геть. Я відчув, що маю смішний вигляд у своєму збудженні, і врешті зрушився з місця, одягнув капелюх – ціпок я, здається, загубив біля трибуни – і попрямував до виходу. До мене підскочив якийсь лакей, послужливо підняв капелюха, я назвав йому номер фіакра, і він з усієї сили викрикнув його над площею, склавши долоні рупором. Тут же почувся стукіт кінських копит. Я наказав фірманові поволі їхати головною вулицею. Бо тепер, коли ажіотаж довкола уже зовсім спав, я відчув бажання ще раз відновити в уяві всі події сьогоднішнього дня.

У цей момент повз мене проїхав інший фіакр. Я мимоволі глянув на пасажирів, і тут же різко відвів погляд. Це була та сама жінка зі своїм вгодованим чоловіком. Вони не помітили мене. Але я раптом відчув, ніби мене зловили на гарячому. Це було страшенно неприємно. І мені захотілося крикнути фірманові, щоб поквапив коней, і я зміг якомога швидше втекти подалі від них.

Фіакр на своїх гумових шинах м'яко пересувався поміж каштанами на центральній алеї, праворуч і ліворуч їхало чимало інших повозів, схожих на кораблі з квітами, вони везли на борту свій барвистий вантаж – святково вбраних жінок. Повітря було м'яким і солодким, у ньому вже відчувалися перші пориви вечірнього холоду, які пробивалися крізь дорожню куряву. Але настрій приємної мрійливості більше не повертався: зустріч із обманутим Лайошем знову викликала в мені

почуття сорому. Воно увірвалося в мою схвильовану азартом свідомість, немов холодний протяг. Я ще раз відтворив у своїй уяві те, що трапилося, і не міг зрозуміти сам себе: як я міг без жодної потреби привласнити випадково знайдені гроші, запхнути їх собі в кишеню, я, чесний чоловік, джентльмен, якого запрошують до найкращого товариства, офіцер запасу. Та ще й зробив це з жадібною радістю, з азартом, якому неможливо знайти виправдання. Ще годину тому я був бездоганним і чесним чоловіком, а тепер скоїв крадіжку. Я став злодієм. І, щоб налякати себе ще більше, я тихо повторив власний вирок у затишку фіакра, який ледь чутно котився вперед, мимоволі дотримуючись ритму, в якому постукували кінські копита:

– Злодій! Злодій! Злодій! Злодій!

Це дуже дивно. Я навіть не знаю, як описати те, що трапилося, це важко пояснити, неможливо виправдати, але я все одно переконаний, що нічого не вигадую, усе було саме так. Кожне своє почуття, кожну зміну настрою, які я пережив за цей час, я пригадую дуже чітко, із майже неправдоподібною точністю деталей, мало що з пережитого мною за тридцять шість років запам'яталося мені настільки добре. І все ж таки я не можу наважитися усвідомити, що ця абсурдна низка подій і раптові зміни моїх відчуттів трапилися саме зі мною і що все це було насправді, а не вві сні. Я не знаю, чи хтось із поетів чи психологів зміг би викласти все це в логічній послідовності. Я можу накреслити, лише відтворити події у хронологічному порядку. Отже, я сказав сам собі:

– Злодій! Злодій! Злодій!

А потім настав дуже дивний момент, момент, коли не відбувалося взагалі нічого, коли я лише – як важко це окреслити словами!.. – лише дослухався до власних відчуттів. Я розпочав процес із самим собою і оголосив звинувачення, а тепер звинувачений мав би відповісти судді. Тож я чекав, але нічого не відбулося. Слово "Злодій!", яке мало подіяти на мене немов удар нагайкою, принаймні так я сподівався, і мало примусити мене здригнутися, а потім відчути безіменний, але нищівний

сором, це слово не дало жодного ефекту. Я терпляче зачекав кілька хвилин, бо надто добре відчував, що за цим впертим мовчанням таки щось ховається, і нервово очікував відлуння, крику огиди, обурення, розпачу від такого самозвинувачення, але марно. Знову нічого не трапилося. Ніхто мені не відповів. Я ще раз повторив собі:

– Злодій! Злодій!

Цього разу вже голосніше, аби врешті розбудити своє глухувате і неповоротке сумління. Але мені знову ніхто не відповів. І раптом мою свідомість прорізав спалах, ніби сірник, який запалили над бездонною темрявою провалля, раптом я збагнув, що тільки хотів відчувати сором, але насправді нічого не відчував, а в глибині душі навіть був гордим за свій нечуваний учинок.

Як таке могло трапитися? Я намагався боронитися проти цього несподіваного усвідомлення, бо злякався сам себе, але мої почуття були надто бурхливими, важко було притлумити їх у собі. Почуття, яке так сильно розігрівало мені кров, не мало нічого спільного ні з соромом, ні з обуренням, ні з відразою до себе, – це була радість, п'янка радість, яка закипала в мені, розгоралася яскравим і бадьорим полум'ям. Уперше за багато років я відчув, що живу, насправді живу, що мої відчуття були лише притупленими, а не відмерли назавжди, що під засипаною піском поверхнею моєї байдужості ще чаїлися бурхливі потоки пристрасті і, коли їх зачепила чарівна паличка випадковості, вони змогли примусити моє серце битися сильніше. Таємничий вулкан земних відчуттів, який час від часу вибухає сильними і ненаситними бажаннями у кожній часточці всесвіту, здатній дихати, причаївся і в мені, бо я також живий, я рухаюся, мені притаманні всі людські пристрасті – добрі й погані. У мене всередині ніби відчинилися якісь двері, а за ними стало видно глибоке провалля пристрасті, і я зазирнув усередину, аж закрутилася голова, побачив у собі незнані досі відчуття, це мене злякало, але водночас і втішило. І поки фіакр повільно віз моє замріяне тіло повз таких самих, як я, світських нероб, я усе більше занурювався у глибини свого людського єства, неймовірно самотній у цьому мовчазному самоосягненні, а наді

мною світився лише високо піднятий факел мого неспокійного сумління. І посеред цих тисяч людей, які розмовляли і сміялися довкола мене, я шукав утрачене власне "я", магічною силою пам'яті відтворював в уяві власне минуле. Давно забуті речі з'являлися раптом у запилених і сліпих дзеркалах моєї свідомості. Я пригадав, що одного разу, ще в школі, вкрав у товариша кишенькового ножа і з такою ж пекельною радістю спостерігав, як він усюди шукає цього ножа, питає про нього всіх і кожного, хвилюється. Я раптом збагнув, чому години, проведені наодинці з деякими жінками, часто бували такими тривожними, ніби перед грозою, зрозумів, що моя чуттєвість була тільки приспаною, притлумленою ідіотським ідеалом джентльмена, нав'язаним мені суспільством, але глибоко в моїй душі, на дні її засипаних піском криниць і каналів, усе ще пульсують гарячі струмені життя, такі ж, як і в усіх інших людях. О, життя насправді завжди було в мені, я просто не наважувався дати собі волю, замурувався і сховався від себе самого, і ось стримувана сила нарешті прорвалася назовні, багате й інтенсивне життя перемогло мене в мені ж самому. І тепер я знав, що живу, знав зі зворушенням жінки, у якої щойно вперше заворушилося під серцем дитя, так само і я відчув справжнє – не знаю, як це краще сформулювати, – правдиве, не удаване життя, яке зароджувалося в мені. Мені майже соромно писати про це, але я раптом усвідомив, що розцвітаю, хоча лише кілька годин тому ще вважав себе цілковито байдужим до всього на світі. А тепер кров пульсувала в моїх жилах, почуття поволі розквітали у душевному теплі, і я знову розкошував у передчутті незнаного плоду, який дозріває у мені, – незрівнянно солодкий або ж нестерпно гіркий. Посеред білого дня, на площі, де тисячі людей розповідали одне одному про якісь дурниці, зі мною трапилося чудо Тангейзера[36] – я знову навчився відчувати, на сухій палиці з'явилися молоді бруньки.

Хтось покликав мене з сусіднього екіпажа, здається, я не почув, коли цей чоловік вітався зі мною вперше. Я здригнувся від несподіванки, роздратований через те, що мене вирвали зі стану солодкої самозаглибленої замріяності, цього найкращого з коли-небудь бачених мною снів. Погляд на знайомого, який покликав мене, зруйнував ці мрії,

– я побачив свого шкільного товариша Альфонса, друга моїх дитячих років, тепер він був прокурором. І тут мене раптом трусонуло, мов у лихоманці: цей чоловік, – подумав я собі, – який так приязно вітається з тобою, тепер матиме над тобою необмежену владу, варто йому лише довідатися про твій учинок. Якби він уже знав про те, що ти скоїв, то був би зобов'язаний силою витягти тебе із теплого фіакра, вирвати з твого теплого безжурного існування і кинути на три або й п'ять років у безжальний світ за ґратами, до інших злодіїв, яких загнала в їхні камери нагайка нужди. Але страх тільки на коротку мить зловив мою тремтячу руку своїми крижаними обіймами, тільки на секунду моє серце завмерло і перестало битися, – а потім і ця думка перетворилась на гаряче відчуття, на якусь нереальну і нахабну гордість, самовдоволене і майже зверхнє споглядання всіх довкола. "Ваша дружня посмішка застигла б у кутику рота, якби ви тільки знали, який я, – думав я собі. – Ви б тоді не віталися зі мною як із рівним собі! Ви з відразою відкидали б моє привітання геть від себе, немов бризки нечистот, струшували б його з одягу з огидою і роздратуванням. Але ще до того, як ви зможете викинути мене зі свого товариства, я вже зробив це сам, сьогодні після обіду я викреслив своє ім'я зі списків мешканців вашого холодного кістлявого світу, у якому я був лише коліщатком, яке працювало бездоганно, було часткою велетенської машини, яка байдуже стукотить своїми поршнями і бездумно повторює одні і ті ж рухи. Я кинувся у прірву такої глибини, про існування якої раніше ніколи навіть не здогадувався, але за цей короткий час я відчув у собі більше життя, ніж за десять років серед вас. Я більше не належу вам, не є одним із вас, я тепер поза межами вашого кола, на недосяжній глибині чи висоті, але ніколи більше, жодного разу не опинюся на пласкому пляжі вашої міщанської добропорядності. Я вперше в житті відчув усе, що може відчути людина доброго і поганого, але вам ніколи цього не збагнути, ніколи не зрозуміти мене: нікчемні люди, що ви можете знати про мою таємницю!"

Як мені висловити те, що я відчував тоді, я, елегантно вбраний джентльмен, який холодно вітається з усіма знайомими в сусідніх екіпажах і незворушно їде далі! Бо, поки моя зовнішня оболонка, той

чоловік, яким я був колись, розпізнавав обличчя і вітався, всередині у мене гриміла така п'янка музика, що я змушений був стримуватися, аби не викрикнути щось у цей метушливий натовп. Почуття переповнювали мене аж до фізичного болю, і мені час від часу доводилося притискати долоню до грудей, у яких болісно стискалося серце. Але жодне з моїх численних почуттів не існувало окремо – біль, задоволення, переляк, жах і розкаяння, – усі вони злилися в єдиний потік, і я розумів тільки те, що живу і здатен відчувати. І ця найпростіша з людських властивостей, якої я був позбавлений роками, тепер так сильно п'янила мене. Жодної секунди протягом усіх своїх тридцяти шести років я ще настільки сильно не відчував себе живим, і це відчуття не давало мені стільки радості, як тепер.

Раптом екіпаж обережно зупинився: кучер натягнув віжки, озирнувся і запитав, чи везти мене додому. Я отямився від своїх мрій і подивився на вулицю: тільки тепер здивовано зауважив, що промріяв дуже довго, минуло кілька годин. Надворі стемніло, верхівки дерев м'яко шелестіли, каштани видихали свій аромат у вечірню прохолоду. А високо в небі уже поблискував місяць, ще закритий хмарами. На сьогодні з мене досить, має бути досить. Але додому мені ще не хотілося – куди завгодно, тільки не у свій звичний світ! Я заплатив кучерові. Коли витягнув гаманець і взяв одну з купюр, мою руку від кінчиків пальців до ліктя ніби вдарило струмом, отже, в мені ще залишилося щось від колишнього мене, який умів соромитися. Сумління джентльмена звивалось у передсмертній судомі, але рука вже перебирала крадені гроші дуже бадьоро, і я був щедрим від радості. Возниця подякував кілька разів підряд, і я аж посміхнувся: якби він тільки знав! Коні рушили, екіпаж поїхав геть. Я подивився йому вслід, як людина, яка дивиться з борту корабля на пляж, де відчула себе щасливою.

Якусь мить я продовжував замріяно стояти посеред натовпу, який сміявся, гомонів та галасував у звуках музики. Було десь близько сьомої, і я за старою звичкою подався до Захера, куди раніше після перегонів завжди приходив обідати з друзями. Мабуть, екіпаж не даремно привіз

мене саме сюди. Але щойно я торкнувся до клямки на хвіртці фешенебельного літнього ресторану, як передумав: мені ще не хотілося повертатися до свого звичного оточення, ще не хотілося, щоб те нове й незнане, що так таємниче бродило в мені, розчинилося у порожніх світських розмовах, не хотілося, щоб зникала блискуча магія пригоди, яка тримала мене в напрузі ось уже кілька годин.

Здалеку було чути музику, і я мимоволі попрямував на звук: сьогодні мене приваблювало все випадкове, і це було так приємно, мені сподобалася ідея загубитися всередині неспокійного натовпу. Моя кров закипала посеред цієї густої і рухливої людської маси: я раптом знову напружився, мов струна, був схвильованим, а всі мої чуття уважно вбирали густі випари людського подиху, пилюки, поту і тютюну. Бо усе те, що раніше, навіть ще вчора, відштовхнуло б вишуканого джентльмена в мені і видалося б вульгарним, плебейським та ординарним, тепер магічно притягувало до себе мій новий інстинкт, так ніби я вперше відчув у собі щось тваринне, кероване лише низькими інстинктами. Тут серед соціальних низів, поміж солдатів, служниць, волоцюг, я чомусь раптом відчув себе дуже добре, хоча і не міг зрозуміти чому. Я жадібно вдихав це смердюче повітря, тішився, коли мене штовхали і притискали у натовпі, із зацікавленням очікував, куди цей натовп занесе мене, якщо я йтиму навмання, без конкретної мети. Звуки народного гуляння були все ближче, все голосніше долинали до мене удари тарілок та мелодії духового оркестру, шарманки з фанатичною монотонністю тарабанили безкінечні польки та вальси, з павільйонів чулися глухі удари, крики та п'яний сміх, а між деревами визирнула, виблискуючи яскравими вогнями, карусель мого дитинства. Я зупинився посеред площі і з головою занурився у цей хаос, наповнив ним свої вуха й очі: ці вибухи галасу, цей пекельний безлад заспокоювали мене, бо заглушали мій внутрішній неспокій. Я спостерігав, як служниці у надутих вітром сукнях з дикими криками радості злітають на качелях високо в небо, як помічники м'ясників задоволено опускають молоти на силоміри, захриплі голоси перекрикують галас натовпу і шарманок, мавпячими жестами закликають публіку до своїх павільйонів, як усе це кипить і

перемішується з бурхливим життям натовпу, сп'янілого від музики, миготіння ліхтарів і власного тепла, яке випаровували тисячі розігрітих людських тіл. Відтоді, як я сам ожив, відразу ж почав помічати вітальність інших. Я відчував пристрасть мільйонного міста, яка за ці кілька недільних годин виливається назовні бурхливим та гарячим потоком, розігріває сама себе і перетворюється на тупе, тваринне, але в чомусь здорове, жваве монолітне задоволення. До мене весь час хтось торкався, чиїсь тіла терлись об мене, їхня гарячковість потроху передавалася й мені: мої нерви напружилися, збуджені різкими довколишніми запахами, і я потроху також почав розділяти це всюдисуще загальне сп'яніння. Уперше за багато років, а можливо, і вперше у своєму житті я опинився всередині такого натовпу, відчув над собою владу людської маси, настрій якої невідворотно захоплював і мене, примушував підкоритися. Мені здавалося, ніби прорвало якусь дамбу і тепер у моїх жилах курсував невпинний потік, який сполучав мене з цим світом, і мені захотілося знищити всі, й навіть ці останні бар'єри між собою і цими гарячими чужими тілами, щоб злитися з ними воєдино. Із пожаданням чоловіка я вдивлявся у глиб цього велетенського лона, з пожаданням жінки очікував на ласку, доторк, поклик, обійми, – майже як у далекій юності. Тепер я прагнув якомога швидше влитися у це живе і пристрасне тіло, відчувати свій зв'язок із пульсуванням, сміхом і подихом чужої пристрасті, розтектися цими спільними артеріями, стати маленьким безіменним гвинтиком могутнього механізму, якоюсь непомітною інфузорією у смітнику людства, істотою, яка тремтить від жадання і поблискує серед міріад собі подібних, – розчинитися у цьому казані, зірватися, мов стріла з туго натягнутої тятиви лука, вивільнити власну напругу кудись у невідомість, у далеке самотнє небо, у недосяжний колективний рай.

Тепер я знаю: тоді я сп'янів. У моїй крові кипіло все разом: стукотіння молоточків на каруселі, приємний і звабливий жіночий сміх у відповідь на доторк чоловічих рук, музика, шарудіння суконь. Кожен звук гострим камінцем влучав у мене, а потім ще раз виблискував червоним, пролітав повз скроні, я відчував кожен доторк, кожен погляд загостреною чутливістю нервів (як під час морської хвороби), але все це потім

зливалося у відчуття п'янкої єдності з масою. Я не можу описати свій тодішній складний стан словами – мабуть, найближчим до цього було б таке порівняння: звуки, галас та емоції переповнювали мене, і я почувався, немов машина, яка поспішає всіма своїми коліщатками, щоб уникнути страшного тиску і вибуху, від якого за лічені хвилини може розлетітися на друзки її казан. Кінчики моїх пальців тремтіли, у скронях стукотіло, горло стискало і душило від хвилювання розігрітої крові – після багаторічного сну почуттів мене раптом охопила гарячка, яка могла спалити мене дощенту. Я усвідомлював, що мушу негайно розкритися, випустити пару зсередини словом, поглядом, поділитися з кимось, вилитися в розмові, звільнитися – якось урятуватися від цього твердого закостенілого мовчання, яке відділило мене від теплої, бурхливої, живої маси. Уже кілька годин поспіль я ні з ким не розмовляв, не потискав нікому руки, не відчував на собі чийогось питального чи співчутливого погляду, а тільки застигав під тиском того, що трапилося, моє хвилювання змушене було мовчати. Я ніколи раніше не відчував такої сильної потреби поділитися своїми переживаннями з кимось, з іншою людиною, як тепер, посеред тисячного, десятитисячного натовпу, який оточив мене теплом і словами, але так і не зробив мене своєю частинкою. Я нагадував людину, яка мучиться спрагою посеред моря. І при цьому я щомиті бачив, як інші люди на моїх очах, праворуч і ліворуч, заговорюють одне з одним і знайомляться, сходяться в пари, ніби ртутні кульки, які зливаються разом, і це тільки підсилювало мої муки. Мені було заздро дивитися на молодих хлопців, які без зайвих церемоній, проходячи повз дівчат, зачіпали їх словом, а за мить уже брали попід руку, як жінки й чоловіки знаходили одне одного в натовпі і як небагато їм було потрібно для знайомства: кивок голови під час катання на каруселі, випадковий погляд, і незнайомі ще мить тому люди починали спілкуватися одне з одним. Можливо, через кілька хвилин вони знову розійдуться назавжди, але між ними утворювався якийсь зв'язок, їх щось об'єднувало, вони знаходили щось спільне, і саме цього мені так бракувало в той момент. І я, такий досвідчений у світських розмовах, я, кого шанували і любили у високому товаристві, який добре знався на етикеті, я згорав зі страху і сорому заговорити з якоюсь пишнозадою служницею, боявся, що вона сміятиметься з мене, я опускав очі, коли

чийсь погляд випадково зупинявся на мені, хоча сам мучився бажанням перекинутися з кимось бодай словом. Я не зовсім розумів, чого хочу від інших людей, але не міг і залишатися далі на самоті, продовжувати горіти у своїй гарячці. Але всі дивилися повз мене, усі погляди скеровувались кудись далі, ніхто не хотів спілкуватися зі мною. Раптом до мене підійшов дванадцятирічний хлопчина в обдертому одязі: у його погляді відбивалося світло ліхтарів, він пожирав очима карусель із дерев'яними кониками. Його рот був відкритим від захоплення: мабуть, у нього не було більше грошей, щоб покататися, і він міг насолоджуватися тільки криками та сміхом інших. Я похапцем підбіг до нього і запитав, при цьому мій голос чомусь тремтів і зривався:

– Можливо, ви також хотіли би проїхатися?

Він здригнувся, подивився на мене, і в його погляді чомусь був страх, потім почервонів і втік, не сказавши і слова. Навіть босоногий хлопчисько не хотів, щоби я зробив для нього щось приємне. Мабуть, у мені було щось дуже чуже, я відчував це, тому не міг злитися з натовпом і плавав у ньому, ніби краплина олії у воді.

Але здаватися було ще рано. Я більше не міг залишатися на самоті. Мої ноги пекли у запилених лакових черевиках, у горлі дерло від різкого ядучого диму. Я озирнувся: праворуч і ліворуч поміж групками людей можна було побачити невеличкі острівці зелені, буди з наїдками та напоями, столи, накриті червоними скатертинами, дерев'яні лави, на яких сиділи незаможні міщани за пивом і недільними сигарами. Мені закортіло до них, адже ці незнайомі між собою люди, зустрівшись за одним столом, легко вступали в розмову. Тут було трохи тихіше, ніж довкола. Я підійшов ближче і пошукав поглядом стіл, а потім вирушив до одного, за яким сиділа сім'я міцного пузатого робітника – його дружина, двоє жвавих доньок та маленький хлопчик. Вони кивали головами, жартували, за їхніми задоволеними безтурботними поглядами було приємно спостерігати. Я ввічливо привітався, взявся за бильце стільчика і запитав, чи можу сісти біля них. І їхній сміх миттєво обірвався

– вони трохи помовчали (так ніби кожен чекав, поки інший дасть дозвіл говорити далі), а потім жінка, яка теж враз посерйознішала, сказала:

– Звичайно! Прошу вас!

Я сів і відразу ж відчув, що зіпсував загальний настрій: тепер за столом панувало напружене мовчання. Я не наважувався підняти очі від червоної картатої скатертини, на якій було повно плям та острівців розсипаної солі і перцю, але відчував, що всі вони уважно спостерігають за мною. І я нарешті збагнув, хоча і запізно, що надто вишукано вбраний, як для такого місця, – елегантний костюм, паризький циліндр, перлина у сірій краватці. Моя елегантність та дорогі парфуми примушували тутешню публіку ніяковіти і сприймати мене як чужинця. І це мовчання п'яти людей змусило мене вп'ястись очима у стіл, опустити голову і все уважніше розглядати червону картату скатертину, раз по раз перераховувати на ній кількість червоних і чорних квадратів. Мені було соромно, і я не наважувався ні підняти очі, ні підвестися з-за столу. І коли кельнер нарешті приніс моє пиво, я відчув велике полегшення. Переді мною поставили важкий кухоль, тож тепер я вже міг наважитися ворушити рукою і кидати обережні погляди вбік. І справді, усі п'ятеро уважно спостерігали за мною, без ненависті, але з помітним відчуженням. Наївним інстинктом свого соціального прошарку вони відчували, що я вдерся у їхній грубий світ, бо шукаю тут чогось, що не можу знайти у своєму оточенні, що мене привела сюди не любов і не симпатія, не просте бажання потішитися недільним спокоєм і випити пива, а якась незрозуміла їм пристрасть, яка викликає недовіру. Так само як не повірив мені хлопчина біля каруселі і не прийняв мого подарунка, так само як мене вперто не зауважували тисячі безіменних людей у натовпі і мимоволі вороже реагували на мою елегантність та світськість. Але тим не менше я відчував, що якби мені вдалося знайти просте, людське слово і почати з нього розмову, батько або мати обов'язково відповіли б мені, а дівчатка всміхнулися б, тоді я міг би піти з хлопцем постріляти до тиру навпроти і відчути справжню дитячу радість. І через п'ять-десять хвилин я би вже вивільнився зі своєї звичної ролі, і втягнувся б в атмосферу буденної розмови, і навіть викликав би

певну довіру. Але я не міг підібрати такого слова, моє горло душив цілком невиправданий, але сильніший за мене сором, і я сидів за столом біля цих простих людей із опущеним поглядом, ніби злочинець, мучився тим, що своєю непроханою присутністю зіпсував їм останні недільні години. І це напружене сидіння стало мені карою за багаторічну зверхність, з якою я проходив повз тисячі таких столів і мільйони таких простих людей за ними, заклопотаний лише власним успіхом у колі рівних собі. Тому тепер я відчував, що прямий шлях до них для мене закритий, їхня проста манера розмовляти недоступна мені тепер, коли я так хотів відчути себе не чужинцем, а своїм серед них, і цю стіну між нами вже не зруйнувати.

І хоча я звик почувати себе вільно, тепер сидів напружений і перераховував червоні і чорні квадрати на скатертині стола, аж поки знову не прийшов кельнер. Я розрахувався і піднявся зі свого місця, залишивши ледь надпитий кухоль пива, ввічливо попрощався. Мені відповіли так само ввічливо і здивовано, і я, навіть не озираючись, був переконаний, що варто повернутися до них спиною, як вони відчують полегшення від того, що позбулися чужинця, і за столом відновиться попередня жвава та невимушена атмосфера і знову запанує затишок.

І я, ще більш спраглий, затятий і зневірений, знову повернувся у людський натовп. Людей надворі за цей час поменшало, натовп уже не був таким густим ані під деревами, які чорними свічками впиралися у темряву неба, ні у світлі вогнів каруселі, усі поволі розходилися з площі. Змінився і галас цієї людської маси: він більше не був таким монолітним, глибоким і потужним, а розділився на численні тихіші звуки, які час від часу зовсім заглушала музика, яка вибухала тепер різкими і несподіваними хвилями, ніби намагалася затримати тих, хто йшов додому. Змінився і сам натовп: діти з повітряними кульками і пачками конфеті пішли додому, а разом з ними і святково вбрані батьки. Тепер довкола чулося більше нетверезих вигуків, хлопці похитувались, але продовжували йти вперед, ніби в пошуках подальших пригод, усе більше п'яних виходило на центральну алею з бічних доріжок парку; за той час, поки я сидів за пивом у кнайпі, цей дивний світ став ще більш

примітивним. Але якраз ця фосфоризована атмосфера нахабства та небезпеки подобалася мені більше, ніж попередня недільно-міщанська. Інстинкт, який прокинувся в мені, відчував спорідненість із цими підозрілими постатями, які походили з найнижчих верств суспільства, вони вешталися парком і шукали чогось, а я відчував у них відображення себе, адже вони також були неспокійні та прагнули пригод і хвилювання. Але я заздрив навіть їм, цим обідраним хлопцям, за відкритість і невимушеність їхньої поведінки, бо сам я стояв, як стовп біля каруселі, затамувавши подих, неспокійний і пригнічений тиском накопичених всередині емоцій, нездатний вичавити з себе муку мовчання, неспроможний поворухнутися, покликати когось, промовити хоча б слово. Я стояв і дивився на площу, на вогні каруселі, розглядав темряву зі свого освітленого острівця, із затятим очікуванням вдивлявся у кожного перехожого, який на мить зупинявся біля каруселі, приваблений яскравим світлом. Але їхні очі дивилися повз мене. Ніхто не хотів мати зі мною справи, ніхто не хотів полегшити моїх страждань.

Я знаю, було б божевіллям намагатися описати або пояснити комусь, чому я, освічений і вишуканий світський чоловік, багатий, незалежний, знайомий з найкращими людьми мільйонного міста, простояв цілу годину біля каруселі, яка скрипіла і порипувала, спостерігав, як вона обертається – двадцять, сорок, сто разів підряд, але так і не зрушився з місця, слухав ті самі примітивні польки і вальси та спостерігав за ідіотськими розмальованими дерев'яними кінськими головами, які проїздили повз мене. І все це тільки через якусь затяту впертість, магічну ілюзію того, що я здатен примусити долю коритися моїм бажанням. Я знаю, що мої вчинки тоді були безглуздими, але у цій безглуздій упертості була сила відчуттів і така напруга всіх м'язів, яку людина може відчути хіба що перед самою смертю, наприклад, під час падіння з висоти. Усе моє життя, яке було таким порожнім, враз повернулося до мене і заповнило мене цілком, до болю стиснуло горло. І хоча моя ідея стояти на місці, аж поки хтось не визволить мене від цього ступору словом або хоча б поглядом, була цілковито божевільною і мучила мене, я насолоджувався цією мукою. Цим стоянням я ніби покутував гріхи свого попереднього життя, не так навіть крадіжку, як

тупість, яловість, безглуздя мого дотеперішнього життя, і я дав собі слово не піти з цього місця раніше, ніж доля дасть знак, що відпускає мене.

Ніч поволі опускалася на землю. Будки з розвагами одна за одною гасили світло, і темрява підповзала все ближче, ніби повінь, ось вона ковтнула світлу пляму на галявині з травою: острівець світла, на якому я стояв, ставав усе самотнішим, і я вже починав тремтіти від холоду і все частіше зиркати на годинник. Ще п'ятнадцять хвилин, і розмальовані дерев'яні коні зупиняться, червоні та зелені лампочки на чолі кожного з них згаснуть, шарманки припинять своє квиління. І тоді я опинюся в темряві, сам-один, посеред нічного шарудіння, всіми забутий і покинутий. Із усе більшим неспокоєм я дивився на ледь видну в темряві площу, на якій тепер лише зрідка з'являлися поодинокі парочки, що квапилися додому, або п'яні хлопці, хитаючись, брели в невідомому напрямку. Але у тіні навпроти ще тремтіло якесь приховане життя, неспокійне і тому цікаве. Часом повз мене проходили чоловіки, стиха посвистуючи або прицмокуючи. А якщо вони слухалися поклику з темряви, то потім у тіні чулися жіночі голоси і вітер доносив уривчастий сміх. Інколи фігури визирали з темряви на освітлену частину площі, але відразу ж знову ховалися, щойно до якогось ліхтаря наближалася гострокутна фуражка охоронця порядку. А коли той проходив далі, таємничі постаті знову активізувалися, і вже незабаром я міг розгледіти декого з них, настільки близько вони наважувалися підступитися. Це дно нічного світу, бруд, що залишився після денного людського потоку: кілька повій з тих найбідніших, у яких не було навіть власного ліжка і яких гнав на вулиці голод або якийсь мерзотник – удень вони спали на чиємусь матрасі, а вночі тинялися вулицями і за дрібняки пропонували всім охочим свої висохлі, спотворені і зужиті тіла, вони ховалися в темряві, гнані поліцією, полювали і водночас намагалися самі не стати здобиччю поліції. Вони тинялися біля останнього освітленого місця, ніби голодні пси, і вишукували хоч якихось чоловіків, нехай навіть найостанніших п'яничок, чию хтивість вони готові були задовольнити навіть за крону або дві, щоб потім купити гарячого вина у якомусь кафе і підтримати у собі слабку іскру життя, якій незабаром і так судилося

згаснути десь у лікарні або в'язниці. Я з жахом дивився, як із темряви виповзають ці голодні постаті, цей мулистий осад, що залишився після того, як пішов геть недільний натовп. Але і цей мій жах мав у собі щось магічне, якусь симпатію до цих істот, адже навіть у такому брудному дзеркалі я впізнавав давно забуті власні переживання: це був страшний і болотистий світ, у якому я побував багато років тому, а тепер він знову нагадав про себе тьмяним блиском. Дивовижно, які речі відкривала переді мною ця незвичайна ніч, вона знімала з мене всі покрови і виставляла на світло найпотаємніші мої пристрасті, найвіддаленіші закутки мого минулого! Невиразні спогади про давно минулі юнацькі роки, коли мій несміливий погляд магічно притягували такі постаті, спогад про момент, коли я вперше піднявся скрипучими і вологими сходами слідом за однією такою, до її ліжка, – і раптом, ніби блискавка розкраяла навпіл нічне небо, я чітко побачив перед собою кожну найдрібнішу деталь того забутого моменту, репродукцію на стіні над ліжком, амулет на її шиї, я знову відчув гарячку, що охопила мене тоді, млосну непевність, огиду і першу чоловічу гордість. Від усього цього моє тіло раптом здригнулося. І раптом ніби полуда спала з моїх очей, – не знаю, як описати це відчуття нескінченності! – я раптом зрозумів усе, що примушувало мене відчувати таке пекуче співчуття до цих нещасних істот. Мій інстинкт, який загострився після скоєння злочину, розумів цих голодних і замерзлих жінок, так ніби я сам побував у їхній шкурі, я відчував спорідненість із ними, бо так само був готовий прийняти кожен доторк чужої, випадкової пристрасті. Мене тягнуло до них, немов магнітом, а гаманець із вкраденими грошима раптом почав пекти груди, щойно я відчув нарешті у темряві істот, людей, теплих, живих, наділених здатністю розмовляти, які хотіли чогось від інших істот, можливо, і від мене, а я ж тільки й чекав на те, щоб віддати себе комусь, відчував невтолиму спрагу спілкування. І тут я раптом збагнув, що саме тягне чоловіків до повій, що це рідко буває лише хтивість, сверблячка набряклого тіла, а значно частіше – страх перед самотністю, перед страшним відчуттям власної недоречності, ізоляції, яка так часто мучить людей і на яку сьогодні вперше наштовхнулися мої загострені відчуття. Я пригадав, коли востаннє зі мною відбувалося щось схоже: це було в Англії, у Манчестері, одному з цих сталевих міст під тьмяним небом, які

голосно гудуть, мов підземна залізниця, але в яких холодно від самотності, що проникає крізь пори шкіри просто в кров. Я жив там три тижні у родичів, вечорами тинявся по барах і клубах, відвідував найрізноманітніші концерти, і все тільки для того, аби відчути хоч трохи людського тепла. І ось там одного вечора я познайомився з істотою, чию вуличну англійську я майже не розумів, але потім ми опинилися в її кімнаті й усміхалися одне одному, ніби не чужі, поряд зі мною було тепле живе тіло, по-земному близьке і м'яке. Від цього холодне і чорне місто відступило, розчинилося у темряві галасливої самотності, і все це тільки завдяки зовсім чужій істоті, яка розтопила цю кригу, моє дихання враз стало легким і вільним, я відчув радість життя у цій сталевій клітці. Як важливо таким самотнім і замкнутим знати, що їхній страх усе ще можна зупинити, що існує опора, за яку можна вхопитися, навіть якщо ця опора вже забруднена численними руками та поіржавіла. Але я зовсім забув про це у момент абсолютної самотності, яка мучила мене тієї ночі, забув, що десь, у якомусь віддаленому закутку завжди чекають найбільш упосліджені, готові відповісти на кожен порив, заспокоїти будь-чию тривогу, остудити будь-яку гарячку за невеличку суму грошей, яка завжди є занадто незначною платою за те неймовірно потрібне, що вони дають, за їхню вічну готовність офірувати себе, цей найбільший дарунок простої людської присутності.

Поряд зі мною знову закрутилася карусель. Це було останнє коло, останні звуки скрипучої музики, які розривали темряву, сповіщали, що неділя завершилася і почалися будні. Але ніхто вже не катався, коні без вершників промчали своє божевільне коло, а втомлена касирка висипала і перераховувала денний виторг. Прийшов чоловік із гаками, готовий із гуркотом опустити залізні жалюзі над цією будкою. Тільки я стояв там, сам-один, і дивився на порожню площу, на якій час від часу з'являлися лише тіні цих постатей, немов кажани, вони шукали чогось, як і я, чекали на щось, як і я, але бар'єр між нами залишався неподоланим, ми відчували, що чужі одне одному. Але ось одна з них, здається, зауважила мене, бо поволі підступала все ближче, і ось я вже побачив з-під опущених повік, що вона зовсім близько: це була невисока, кульгава, рахітична істота без капелюшка, у негарній брудній

сукні, з-під якої визирали стоптані бальні туфлі; усе це, мабуть, колись було придбано у лахмітника, але вже давно полиняло, вимастилося під дощем або у траві з якимось клієнтом. Вона підійшла зовсім близько до мене, зупинилася, вчепилася у мене поглядом, ніби закинула вудку з гачком, і заклично всміхнулася, виставивши зіпсуті зуби. Мені перехопило подих. Я був не здатен зрушитися з місця, але і дивитися на неї теж не міг: ніби під гіпнозом я відчував на собі пожадливий погляд іншої людини, відчував, що хтось намагається привернути мою увагу і я нарешті можу позбутися цієї жахливої самотності, цієї нестерпної ізольованості лише за допомогою одного-єдиного слова, одного жесту. Але мені не хотілося рухатися, я відчував, що моє тіло дерев'яне, як стовп, на який я спирався, я перебував у приємному напівпритомному стані, вслухався у втомлений скрип каруселі і насолоджувався близькістю живої істоти, яка намагалася завоювати мою увагу, на мить заплющив очі, щоб ще повніше відчути, як із темної глибини світу мене притягує до себе, немов магнітом, якесь людське створіння.

Карусель зупинилася, і примітивна мелодія задихнулася останнім звуком, більше схожим на стогін. Я розплющив очі і побачив, що постать біля мене відвернулася. Напевно, стояти поряд із такою застиглою фігурою, як я, видалося їй надто нудним. Я злякався. Раптом мені стало зовсім холодно. Як я міг відпустити її, єдину істоту, яка цієї дивовижної ночі підійшла до мене і шукала мого товариства? За мною гасли вогні, з гуркотом опускалися жалюзі. День закінчився.

І раптом – Боже, як мені описати це навіть для самого себе? – цілком несподівано, ніби у мене в грудях розірвалася артерія і з неї фонтаном потекла гаряча і червона кров, – так само раптово з мене, зарозумілого і закостенілого у своїй холодній світській самозакоханості, вирвалося, ніби німа молитва, ніби корч, ніби крик, дитяче і жахливе бажання, щоб ця мала, брудна, рахітична повія ще раз озирнулася за мною і я міг би з нею заговорити. Бо я вже не відчував себе занадто гордим для того, щоб піти за нею, – мою гордість було знищено, розтоптано ногами, її змили цілковито нові почуття, – але я почувався надто слабким, надто безрадним для цього. І ось я стояв там, тремтів, схвильований і самотній

на своєму мученицькому посту в темряві, чекав, як не чекав із часів свого дитинства. Тоді я одного разу стояв так під чужим вечірнім вікном, у якому незнайома мені жінка почала роздягатися, але весь час зупинялася і відволікалася, ні про що не підозрюючи у своєму повільному оголенні, – а я стояв і молив Бога якимось чужим мені голосом, благав, аби трапилося чудо. І ось тепер мені так само сильно хотілося, щоб ця каліка ще раз спробувала звернути на себе мою увагу, ще раз озирнулася.

І вона озирнулася! Ще один раз, цілком механічно, вона кинула погляд на мене. Але моє здригання і напруга усіх моїх чуттів, мабуть, були настільки сильними, що вона зупинилась і спостерігала за мною. Потім ще раз озирнулася довкола і подивилася на мене з темряви, всміхнулася й заклично кивнула головою, запрошуючи мене перейти на темну сторону площі. І тут нарешті я відчув, як моє тіло звільняється від цього жахливого паралічу. Я знову зміг поворухнутися і ствердно кивнув їй.

Невидимий пакт було підписано. І вона пішла попереду мене через нічну площу, час від часу озираючись, чи іду я за нею. І я ішов: з моїх ніг ніби впали свинцеві кайдани, я знову міг переставляти ноги. Я йшов не з власної волі, а так, ніби вона тягла мене за собою за допомогою якоїсь таємничої сили, якогось невидимого магніту. У темному провулку поміж павільйонами вона сповільнила крок. І я опинився зовсім близько від неї.

Жінка кілька секунд уважно роздивлялася мене, недовірливо вивчала: щось позбавляло її впевненості, видалося підозрілим. Мабуть, моє дивне і несміливе стояння без руху або контраст місця, в якому я стояв, і мого дорогого одягу. Вона кілька разів озирнулася, вагаючись. А потім показала у напрямку віддаленого кінця вулиці, де було темно, мов у копальні, і сказала:

– Ходімо туди. За цирком зовсім темно.

Я не міг відповісти. Принизливість цієї зустрічі відібрала у мене мову. Я би залюбки втік звідси, відкупився грошима чи якимось поясненням, але я вже втратив контроль над власними діями. Я почував себе, немов на санчатах, коли летиш на величезній швидкості крутим спуском і смертельний страх перемішується зі сп'янінням від швидкості, і замість того, щоб загальмувати, несвідомо та пасивно готуєш себе до падіння. Я вже не міг відступити, а можливо, і не хотів, а тепер, коли вона довірливо притиснулась до мене, я навіть мимоволі взяв її під руку. Це була дуже худенька рука, схожа більше на кінцівку недорозвинутої хворобливої дитини, ніж дорослої жінки, і щойно я відчув її під тоненькою тканиною одягу, мене разом із хвилюванням охопила м'яка хвиля жалю до цієї нещасної, понівеченої життям істоти, яку викинула мені зі своїх нетрів ця ніч. І мої пальці несвідомо пестили цю хвору слабеньку руку з такою ніжністю й повагою, з якою досі не торкалися жодної жінки.

Ми пройшлися слабо освітленою вулицею і зайшли поміж дерева, під якими загусла смердюча темрява. І в цей момент, попри те, що у цій темряві неможливо було роздивитися навіть нечітких контурів, я помітив, як жінка, спираючись на мою руку, несміливо і дуже обережно озирнулася, а через кілька кроків зробила це ще раз. І хоча я відчував себе цілком пасивним у всій цій брудній пригоді, мої відчуття були зовсім не притупленими, а навпаки, загостреними. У стані прозріння, від якого ніщо не могло сховатися, яке помічало і розуміло кожен рух, я зауважив, що за нами від паркану на доріжці тихенько підкрадаються якісь тіні, мені навіть здалося, що я розчув кроки. І раптом – як блискавка розкраює навпіл небо білим променем, так і мене осінило, – я миттю збагнув, що мене збираються заманити у пастку, що сутенери цієї повії стежать за нами, а вона тягне мене у темряві на заздалегідь обумовлене місце, де я повинен стати їхньою здобиччю. Із тою нелюдською ясністю, яку відчуваєш лише у момент поміж життям і смертю, я раптом усе зрозумів і обдумував можливості порятунку. Ще залишався час для втечі, головна вулиця мала бути десь неподалік, я чув десь зовсім близько скреготіння трамвая по рейках, мій крик міг би

покликати сюди людей: у моїй свідомості змінялися одна одну яскраві картини втечі та порятунку.

Але як не дивно, це страшне усвідомлення не охолодило мене, а навпаки, розпалило ще більше. Сьогодні, у момент, коли я цілком тверезо і раціонально розмірковую над тим, що трапилося, я не можу пояснити собі причин того абсурдного вчинку: я моментально зрозумів і відчував кожною клітиною свого тіла, що без жодної потреби вплутуюся у небезпечну історію, але у цьому божевіллі для мене тоді було щось привабливе і воно приємно лоскотало мої нерви. Я передбачав, що трапиться щось гидке, можливо, навіть смертельно небезпечне, тремтів від огиди, що мене втягнуть у якийсь злочин, у якусь брудну прикру пригоду. Але у тому стані ніколи раніше не знаного сп'яніння від життя навіть смерть викликала у мені якусь темну цікавість. Щось штовхало мене вперед – можливо, сором показати власний страх, а можливо, слабкість. Мені кортіло опуститися на саме дно, побачити найгіршу життєву клоаку, програти і втратити все своє минуле, до цієї жахливої пригоди окрім страху додавалося ще незвичне душевне задоволення. І хоча я всіма своїми нервовими закінченнями передчував небезпеку, дуже чітко усвідомлював її розумом, але попри це я ішов слідом за брудною повією з Пратера, тіло якої мене більше відштовхувало, ніж приваблювало, у густі кущі, і був цілковито переконаний, що вона тягне мене тільки для того, щоб передати своїм спільникам. Але відступити я не міг. Сила тяжіння пообідньої пригоди на іподромі продовжувала володіти мною і все більше тягнула мене донизу, до всього злочинного. Усі мої відчуття притупилися, і я, мов п'яний, насолоджувався падінням до все глибшої прірви, і падіння це цілком могло завершитися найгіршим – смертю.

Через кілька кроків вона зупинилася. Її погляд знову невпевнено обвів усе довкола. А потім вона очікувально подивилася на мене:

– Ну, і що ти мені подаруєш?

Он воно що! Про це я зовсім забув. Але питання не повернуло мене до тями. Навпаки. Мені страшенно хотілося дарувати, віддавати, витрачати. Я похапцем сягнув до кишені і витрусив на її розчепірену долоню кілька срібних монет та зім'ятих банкнот. І тут сталося чудо, від спогаду про яке мені й досі стає тепло: можливо, ця бідолаха була вражена такою великою сумою, бо зазвичай отримувала лише дрібні монети за свої брудні послуги, – або ж її здивувала радісна готовність, із якою я віддав їй гроші, майже щасливий позбутися їх. У цьому для неї було щось нове і незвичне, бо вона різко відступила на кілька кроків і крізь сморід цього темного місця я відчув, як її погляд із величезним здивуванням шукає мій. І я нарешті відчув те, за чим так довго полював того вечора: хтось питав за мною, хтось шукав мене, вперше для когось у цьому світі я був живим. І те, що людину в мені помітила саме ця нещасна, яка носила своє тіло, ніби товар, і пропонувала його кожному у темряві, не наважуючись навіть поглянути на покупця, те, що саме вона подивилася мені в очі, ще більше посилило чудернацьке сп'яніння, в якому було як прозріння, так і запаморочення, яке дозволяло мені про все здогадуватися і водночас ні на що не звертати уваги. І ось ця чужа істота уже притиснулася до мене ближче, але не для того, щоб виконати оплачені послуги, а так, що я відчув у цьому її мимовільну вдячність, якесь суто жіноче бажання до зближення. Я торкнувся до її руки, худої і по-дитячому рахітичної, подивився на її маленьке скалічене тіло і уявив усе її життя: брудна канапа десь у передмісті, на якій їй дозволяють спати від ранку до обіду, а довкола товчеться зграйка чиїхось дітлахів, побачив її сутенера, який витискає з неї всі соки, побачив п'яних, які вночі з гикавкою кидаються на неї, спеціальне відділення лікарні, куди її час від часу привозять, аудиторію, у якій молоді і нахабні студенти збираються довкола її оголеного тіла і ніби на манекені вивчають на ньому хвороби. А потім її кінець десь на батьківщині, куди її відвезуть і викинуть, залишивши конати, ніби собаку. Мене охопило неймовірне співчуття до неї і до всіх таких, як вона, – це було тепле і ніжне, але цнотливе відчуття. Я знову і знову гладив її по худенькій руці. А потім нахилився і поцілував здивовану жінку.

У цей момент щось зашаруділо за моєю спиною. Тріснула гілка. Я відскочив назад. І тут почувся грубий і нахабний чоловічий голос:

– Он вони де. Так я і думав.

Я ще не бачив їх, але вже добре знав, хто це такі. Попри усю свою замріяність я жодної секунди не забував про те, що за мною стежили, я навіть очікував цього у стані своєї дивної тодішньої цікавості до всього. З кущів до мене висунулася якась постать, а за нею наступна: двоє чоловіків зі злочинницькою зовнішністю. Вони знову грубо зареготали.

– Негарно займатися у темряві різним свинством. А ще такий порядний пан! Ось його і застукали на гарячому.

Я стояв нерухомо. Кров стугоніла у скронях. Мені зовсім не було страшно. Я просто чекав на те, що трапиться. Нарешті я досягнув самого дна, опинився у найглибшому проваллі. Тепер має настати апогей, розв'язка, кінець, до якого я весь час несвідомо прямував.

Жінка відскочила від мене, але не до нападників. Вона зупинилася десь посередині між нами. Мабуть, це пограбування таки було їй неприємним. А хлопці розізлилися, що я не рухаюся з місця. Вони подивилися один на одного – мабуть, очікували від мене якогось заперечення, прохання, страху.

– Ага, він мовчить, – врешті погрозливо вигукнув один із них.

А інший підійшов до мене й наказав:

– Ви підете з нами до комісаріату.

Я продовжував мовчати. Тоді один із них поклав мені руку на плече і підштовхнув:

– Уперед! – сказав він.

Я пішов. Я не захищався, бо не хотів захищатися: мене паралізувала нечуваність, підлість, небезпечність усієї ситуації. Але моя свідомість залишалася цілковито ясною. Я чітко знав, що хлопці мають боятися поліції більше, ніж я, і що я спокійно міг би відкупитися кількома кронами, але я хотів скуштувати цю халепу в усій повноті і насолоджувався жахливим приниженням у стані якоїсь просвітленої непритомності. Не поспішаючи, я механічно пересував ноги і йшов за ними у напрямку, в якому вони мене вели.

Але саме те, що я так мовчки і слухняно вийшов за ними на світло, здається, збило хлопців із пантелику. Вони пошепки перемовлялися. А потім знову підкреслено голосно заговорили між собою.

– Відпусти його, – сказав один, обличчя якого було вкрите шрамами від віспи, але його супутник відповів із напускною суворістю:

– Ні, так не можна. Якби зловили такого бідняка, як ми, якому немає що їсти, точно посадили б. Тож і такого поважного пана треба покарати.

Я вслухався у кожне їхнє слово і відчував, що вони не можуть дочекатися, коли ж я нарешті почну торгуватися. Злочинець у мені розумів злочинців у них, і я знав, що вони хочуть помучити мене страхом, а я мучив їх своєю покірністю. Це був мовчазний поєдинок між нами, і тут – Боже, якою багатою на враження була та ніч! – я вдруге за той день відчув пекучі чари азарту, цього разу посеред смертельної небезпеки, в оточенні двох злодюжок і повії, у найтемнішій смердючій гущавині Пратера. І тепер ставка була справді максимальною – ішлося про усе моє існування, навіть про життя. І я віддався цій страшній грі, блискучій магії випадковості разом з усією силою своїх натягнутих до максимуму нервів, які аж тремтіли від цього напруження.

– Он уже й поліцейський, – сказав голос за моєю спиною. – От він зрадіє, коли на тиждень засадить в буцегарню такого поважного пана.

Це мало би прозвучати зі злістю й погрозою, але я відчув у його голосі тремтіння невпевненості. Я тоді спокійно підійшов до плями ліхтаря, звідки і справді було видно фуражку поліцейського. Ще кроків двадцять, і я стоятиму перед ним. Хлопці за мною замовкли, я помітив, що вони ідуть усе повільніше, і знав, що наступної миті вони зникнуть, заховаються назад, у темряву свого світу, роздратовані через те, що їхній план зірвався. Мабуть, вони помстяться і виллють свою лють на бідолашну повію. Гра завершилася: знову, вже вдруге за сьогодні я виграв, обдурив інших людей, украв чужий виграш. Освітлене ліхтарем коло було вже зовсім близько, і тут я вперше озирнувся і впритул подивився на обличчя хлопців: у їхніх невпевнених поглядах читалася прикрість і прихована присоромленість. Вони зупинилися, і їхні похнюплені постаті виражали розчарування, вони були готові розчинитися в темряві. Час їхньої влади наді мною завершився – тепер я був тим, кого вони боялися.

У цей момент мені раптом здалося, що емоції несподівано прорвали усі загати у мене в душі, і я відчув безкінечне братське співчуття до цих людей. Що вони хотіли від мене – вони, бідні і голодні злидарі, від мене, пересиченого паразита: всього лише кілька крон, кілька нещасних крон. Вони могли задушити мене там, у темряві, пограбувати, вбити, але не зробили цього, вирішили спробувати досягнути свого таким незграбним і незвичним способом – намагалися залякати мене, щоб виманити кілька срібних монет, якими були напхані мої кишені. І як я міг дозволити собі ще й мучити цих нещасних після того, як сам скоїв злочин тільки задля того, щоб полоскотати нерви, задовольнити миттєву примху? Моє безкінечне співчуття доповнилося безкінечним соромом за те, що я задля забави ще й знущаюся з них. Я зібрав докупи всі свої сили: тепер, саме тепер, коли я вже перебуваю у безпеці, коли мене захищає світло зовсім близької звідси вулиці, я мушу виправити свою провину перед ними і зробити так, щоб із цих гірких голодних очей зникло розчарування.

Я раптом підійшов до одного з них.

– Чому ви хочете відвести мене до поліції? – запитав я і намагався приховати у своєму голосі страх. – Що ви з цього будете мати? Може, мене посадять, а може, й ні. Але ж яка вам від цього користь. Чому ви хочете зіпсувати мені життя?

Обидва невпевнено подивилися на мене. Вони чекали від мене зараз чого завгодно – крику, погрози, від якої вони побігли б геть, ніби побиті пси, але не такої поступливості. Урешті один із них сказав, але без погрози, майже з благанням у голосі:

– Має бути справедливість. Ми виконуємо свою роботу.

Напевно, це була заздалегідь приготована для таких випадків фраза. Але прозвучала вона досить фальшиво. Ніхто з них не наважився подивитись на мене. Вони вичікували. І я знав, чого саме вони чекають. Що я попрошу їх пожаліти мене й запропоную грошей.

Я дуже добре пригадую ті хвилини. Кожну свою думку, кожне відчуття, те, як шуміло у мене в скронях. І добре пам'ятаю, чого мені у тій нечесній грі з ними хотілося насамперед: примусити їх сподіватися, помучити якомога довше, сповна насолодитися цим їхнім чеканням. Але врешті я таки попросив, бо знав, що мушу позбавити їх від цього страху. І почав ламати комедію, просив відпустити мене, благав мовчати і не калічити мені життя. Я побачив, які вони невпевнені у собі – ці бідні дилетанти шантажу – і як поволі тане лід мовчання між нами.

І тут я нарешті сказав те слово, якого вони так довго сподівалися:

– Я… я… дам вам… сто крон.

Усі троє здригнулися і перезирнулися. Вони не чекали отримати так багато, особливо тепер, коли для них уже все було втрачено. Урешті

спохопився один із них, той, що зі шрамами від віспи і неспокійним поглядом. Він двічі намагався заговорити. Але слова застрягали йому в горлі. А потім він таки вимовив, і я відчував, що він соромиться своїх слів:

– Двісті крон.

– Досить! – урешті втрутилася жінка. – Треба тішитися, що вам взагалі щось дають. Він же нічого не зробив, навіть не доторкнувся до мене. Так нечесно.

Вона з люттю викрикнула це їм в обличчя. А моє серце стиснулося. Хтось пожалів мене, заступився за мене, підлість проявила свої добрі сторони, а вимагачі відчули неясне бажання справедливості. Це було так приємно, так співзвучно до того, що відбувалося в моїй душі! Але досить, не можна довше бавитися з цими людьми, не можна мучити їх страхом, соромом. Досить! Досить!

– Добре, домовилися, двісті крон.

Усі троє мовчали. Я витягнув гаманець. Дуже повільно відкрив його на долоні, так що було видно все всередині. Вони могли одним порухом висмикнути його у мене і зникнути в темряві. Але вони присоромлено дивилися вбік. Між ними і мною вже виник якийсь таємничий зв'язок, це вже не була боротьба чи гра, а якісь цілком людські стосунки з довірою і певними правилами поведінки. Я витягнув із пачки крадених купюр дві банкноти і дав їх одному з них.

– Дякую, – сказав він мимоволі і відвернувся убік.

Мабуть, він сам відчув, що смішно дякувати за гроші, здобуті вимаганням. Він соромився, і цей його сором, – о, як я глибоко все відчував тієї ночі, кожен жест відкривав мені всю свою багатозначність! – цей сором гнітив мене. Я не хотів, щоб якась людина мене соромилася,

адже я був нічим не кращим за них. Такий самий злодій, слабкий, боягузливий і безвільний. Його ніяковість мучила мене, і я хотів повернути йому впевненість. Тому заперечив.

– Це я повинен дякувати, – сказав я і сам здивувався, скільки щирості було в моєму голосі. – Якби ви відвели мене в поліцію, я би пропав. Змушений був би застрелитися, а ви б нічого з цього не мали. Так буде краще для всіх. Тому я зараз піду на правий бік вулиці, а ви йдіть на протилежний. Добраніч.

Вони знову помовчали якусь мить. Тоді один із них сказав:

– Добраніч.

За ним інший, а останньою – повія, яка весь цей час продовжувала стояти у темряві. Це прозвучало з теплотою, від усього серця, ніби справжнє побажання. Відчувалося, що кожен із них у глибині душі симпатизує мені і ніколи не забуде цієї незвичайної миті. Коли вони опиняться у в'язницях або лікарнях, можливо, згадають цей епізод, а отже, щось від мене залишиться жити в їхніх душах, мені вдалося дати їм щось справді цінне. І це задоволення того, хто дарує, наповнило мене вщерть, як досі не наповнювало жодне інше відчуття.

Я пішов сам-один темною алеєю до виходу з Пратера. Усе, що гнітило мене, зникло геть, і я насолоджувався досі не знаною повнотою відчуттів, ніби зниклий безвісти, який знову повертається у безкінечність світу. Мені здавалося, що все на світі існує тільки для мене одного і що я пов'язаний з усім у цьому світі. Довкола мене чорними стовпами юрмилися дерева, вони шаруділи щось мені, і я любив їх. У небі блищали зорі, і я вдихав їхні білі вітання. Звідкись почувся спів, і мені здалося, що співають для мене. Раптом усе довкола належало мені, відтоді, як я зламав корості довкола свого серця і відчув усю повноту і радість давання і розтрачування. Раптом я усвідомив, наскільки легко дарувати людям задоволення і тішитися разом з ними: достатньо просто

широко розплющити очі і захотіти, і тоді живий потік енергії потече від людини до людини, переливатиметься з висот у низини, а з глибин пінитиметься знову до безкінечності всесвіту.

Біля виходу з Пратера, поряд із майданчиком для екіпажів, я побачив утомлену жінку, яка торгувала дрібним крамом. У її кошику лежала запилена випічка, кілька фруктів – мабуть, вона сиділа там від ранку, схилена над своїм добром, і все за якихось кілька дрібняків, тепер утома пригнула її додолу. Чому б і їй не порадіти, коли я радію, – подумав я собі? Я взяв із її кошика невеличкий хлібець і поклав на її долоню банкноту. Вона заквапилася шукати решту, але я вже пішов геть, встиг лише побачити, як вона застигла від несподіванки, як різко випросталася її згорблена постать і розкритий у радісному здивуванні рот проговорював мені вслід тисячі найкращих побажань. Я тримав солодкий хлібець у долоні і підійшов до коня, який втомлено стояв у своїй запряжці, він також стрепенувся, пирхнув і привітно подивився на мене. У його змученому погляді теж була подяка за те, що я погладив його рожеві ніздрі і дав йому хлібець. І мені захотілося продовжувати у тому ж дусі. Давати людям радість і спостерігати, як кілька звичайних срібних монет або розфарбованих клаптиків паперу можуть позбавити когось страху, турбот, подарувати хороший настрій. Чому я не зустрів жодного жебрака? Чому не було вже на вулицях дітей, які б хотіли побавитися повітряними кульками, що їх утомлений і роздратований каліка, який кульгав на одну ногу, ніс додому і був у розпачі через поганий виторг довгого і спекотного дня. Я підійшов до нього.

– Дайте мені ваші кульки.

– Десять гелерів штука, – з недовірою відповів він, не розуміючи, що цей елегантний дивак серед ночі збирається робити з повітряними кульками.

– Давайте всі, – сказав я і дав йому десять крон.

Він відступив на крок назад, подивився на мене вкрай здивовано, але потім віддав шворку від кульок. Рука його тремтіла. Я відчув, як кульки тягнуть мене за палець, хочуть полетіти геть, на волю, високо у небо. Тож уперед, летіть, куди вам хочеться, будьте вільними! Я відпустив шнурок, і кульки зірвалися у височінь, ніби численні кольорові місяці. Зусібіч збиралися люди, дивилися в небо і сміялися, з темряви виходили закохані парочки, візники били нагайками по землі і кликали один одного, клацаючи пальцями, усі показували на зграйку кульок, які літали високо понад деревами і дахами. Усі раділи і тішилися з моєї дивакуватої витівки.

Чому я ніколи раніше не знав, як легко і як приємно давати людям радість! Раптом крадені банкноти знову почали пекти всередині гаманця, вони тягли мене за пальці, наче шворки від повітряних кульок: вони також хотіли полетіти геть від мене кудись у невідомість. І я витяг їх із гаманця – крадені у Лайоша і свої власні, бо я вже перестав розрізняти їх, як перестав і відчувати провину за собою, взяв у руку і готовий був віддати кожному, хто захоче взяти у мене одну. Я підійшов до двірника, який мляво замітав порожню Пратерштрассе. Він думав, що я хочу запитати його, як пройти до якоїсь маленької вулички, і похмуро подивився на мене: я усміхнувся йому і дав двадцять крон. Він здивовано дивився на мене, нічого не розуміючи, але потім узяв і чекав, що я вимагатиму за це. Але я тільки всміхнувся йому і сказав:

– Купи собі за них щось.

І пішов далі. Я озирався на всі боки, шукаючи когось, хто б хотів щось від мене. Але нікого не було, лише якась повія заговорила зі мною, і я дав їй купюру, ще дві – ліхтарнику, наступну я кинув у відкрите вікно пекарні у півпідвалі і прямував далі, а за мною тягнулися здивування, подяка, радість. Урешті я почав розкидати гроші по банкноті і пачками просто на вулицю, на сходи церкви, мене тішила думка про те, як тішитиметься яка-небудь старенька, знайшовши перед вранішньою службою сто крон, як дякуватиме Богу, чи як радітимуть знахідці бідний

студент, служниця чи робітник. Так само радів цієї ночі я, коли знайшов сам себе.

Я вже не міг би сказати, де і як я порозкидав гроші, банкноти, а потім і срібні монети. Мені було млосно й приємно, як після любощів із жінкою, а коли відлетіли геть останні папірці, я відчув таку неймовірну полегкість, ніби раптом навчився літати, відчув якусь незнану досі свободу. Вулиця, небо, будинки – все раптом злилося воєдино у цілком новому для мене відчутті володіння ними і зв'язку між ними. Ніколи раніше, навіть під час найбільш яскравих моментів свого минулого, я настільки чітко не усвідомлював, що всі ці речі насправді існують, що я сам живу, і що їхнє життя і моє – це єдине ціле, велике, грандіозне, у якому ніколи не буває достатньо щастя і збагнути яке може тільки любов, тільки жертовність.

Потім мені довелося пережити ще один, останній неприємний момент. Коли я повернувся додому і переді мною розкрилася чорна паща темного коридору, я раптом злякався, що тепер знову доведеться повернутися до мого колишнього існування. Адже я повернувся до помешкання людини, якою був раніше, ліг у її ліжко. Можливо, це знову пов'яже мене з усім тим, чого я так щасливо позбувся цієї ночі. Ні, тільки не це, тільки не перетворитися знову на такого ж чоловіка, яким я був досі, ніколи більше не почувати себе бездоганним, позбавленим почуттів світським жевжиком, яким я був учора. Краще вже кинутися в глибини злочинів і жахіть, але не втрачати зв'язок із реальним життям! Я був страшенно втомленим, але все одно боявся заснути, щоб сон не змив усю гарячковість і тремтіння, усе те живе, що пробудила в мені ця ніч, щоб воно не зникло назавжди у чорному мулі і не залишилося назавжди тільки у моїх спогадах, ніби швидкоплинний і нереальний сон.

Але наступного дня я прокинувся таким же бадьорим і радісним, почуття вдячності і щастя залишалося таким самим свіжим, як і вночі. Відтоді минуло лише чотири місяці, але колишня закостеніліcть так і не повернулася до мене – я і досі почуваю себе легким і невагомим. Ніби у мене з'явилися крила, як і тоді, коли з-під моїх ніг раптом зник ґрунт

мого колишнього світу і я поринув у невідомість. Але це падіння у прірву власного "я" дало мені не лише запаморочення від швидкості, а дозволило відчути усю багатогранність і глибину реальності. І хоча тодішня невагомість і відчуття, ніби я можу літати, тепер зникло, але щомиті і з кожним подихом я все більше відчуваю тепло власного серця й отримую радість від кожної миті буття. Я знаю, що став зовсім іншою людиною, по-іншому думаю, відчуваю, більше усвідомлюю. Ясна річ, я не наважився би сказати, що я став кращою людиною, але я точно знаю, що тепер щасливіший, ніж раніше, бо знайшов якийсь зміст у своєму порожньому існуванні, зміст, який мені важко було б окреслити словами, окрім самого слова "життя". Відтоді я нічого собі не забороняю, бо вважаю норми поведінки, прийняті у нашому суспільстві, безглуздими, більше не соромлюся ні перед іншими, ні перед самим собою. Такі слова, як "честь", "злочин", "гріх", раптово перетворилися на порожній звук, схожий на стукотіння по блясі, я не можу вимовляти їх без відрази. Я живу і дозволяю керувати своїм життям тій магічній силі, дію якої я тоді так раптово відчув. Я не питаю, куди вона мене штовхає, можливо, у нову прірву, яку інші називатимуть гріхом, або ж до чогось дуже шляхетного. Я не знаю і не хочу знати. Бо я вірю в те, що насправді живе тільки той, хто проживає власну долю, ніби таємницю.

Але ніколи раніше я так сильно не любив життя, і тепер я точно знаю, що справжній (єдиний, який тільки існує) злочин скоює той, хто нехтує будь-якими проявами життя. Відтоді, як я почав розуміти самого себе, я збагнув і багато всього іншого: тепер мене засмучує до глибини душі жадібний погляд перехожого на вітрину, а радісне підстрибування песика, навпаки, неймовірно тішить. Тепер для мене раптом стало важливим усе в житті, ні до чого я не залишаюся байдужим. Щодня я читаю в газетах (які раніше я гортав тільки знічев'я або під час аукціонів) про сотні різних речей, які цікавлять мене, книги, які раніше здавалися мені нудними, раптом відкрилися для мене з цілком несподіваного боку. І найдивніше у всьому цьому те, що я раптом навчився розмовляти з людьми не лише на прийняті на світських вечірках теми. Мене тепер цікавить життя мого слуги, який працює в мене ось уже сім років, я часто спілкуюся з ним. Швейцар, повз якого я

раніше проходив, ніби повз рухомий стовп, нещодавно розповів мені про смерть своєї доні, і це схвилювало мене значно більше, ніж усі трагедії Шекспіра. І хоча я намагаюся продовжувати існувати, як і раніше, у своєму колі і дотримуватися всіх нудних форм поведінки, це перетворення в мені починає ставати все помітнішим. Багато хто тепер розмовляє зі мною значно привітніше, ніж колись, утретє за цей тиждень до мене підбігли на вулиці приблудні пси. А друзі розмовляють зі мною, як із кимось, хто щойно одужав після важкої хвороби, радісно повідомляють мені, що я помолодшав.

Помолодшав? Але тільки мені відомо, що насправді я тільки тепер починаю жити. Хоча, ясна річ, так помиляється багато людей, коли вважають, що все попереднє існування було лише помилкою і підготовкою до теперішнього і справжнього. Я теж усвідомлюю, наскільки зухвалим є з мого боку взяти холодне перо у теплу живу долоню і написати на байдужому папері, що я живу по-справжньому. Але навіть якщо я також помиляюся і вигадую собі все це, – ця помилка є першою в моєму житті, яка робить мене справді щасливим. Першою, від якої моє серце б'ється сильніше, а мої відчуття загострюються. І якщо я описую тут чудо мого пробудження, то роблю це лише для себе самого і відчуваю усе це значно глибше, ніж можу передати словами. Я ні з ким про це не розмовляв, ніхто з моїх друзів не підозрює, наскільки близьким до смерті я був, і ніколи не довідається, як я воскрес. І якщо моє життя обірветься раптовою смертю і ці рядки потраплять до чужих рук, це мене зовсім не мучить і не лякає. Бо той, хто ніколи не пережив схожого магічного моменту, зрозуміє у всьому написаному так само мало, як не зрозумів би цього і я ще півроку тому. Він не зможе збагнути, як декілька таких на перший погляд цілком незначних і мало пов'язаних між собою епізодів одного вечора можуть повернути до життя чиюсь уже майже згаслу душу. Я не соромлюся такої людини, бо вона мене все одно не зрозуміє. А той, кому відкрилася пов'язаність усіх речей у світі між собою, той нікого не судить і не має гордості. Його я ще менше соромлюся, бо він мене зрозуміє. Той, хто знайшов самого себе, не може нічого більше втратити у цьому світі. А той, хто збагнув себе, зрозуміє і всіх людей.